

Nalaz naoružanja iz Vrtne ulice u Vinkovcima kao prilog poznavanju rane romanizacije istočne Slavonije

Warrior Equipment from Vrtna Street in Vinkovci as a Contribution to Understanding the Process of the Early Romanization of Eastern Slavonia

Izvorni znanstveni rad
Antička arheologija

Original scientific paper
Roman archaeology

UDK/UDC 903.22:904(497.5Vinkovci)''652/653''*904:623.444(497.5Vinkovci)''-00/04''
Primljeno/Received: 01. 04. 2004.
Prihvaćeno/Accepted: 01. 06. 2004.

Dr. sc. MARKO DIZDAR
Institut za arheologiju
Ulica grada Vukovara 68
HR - 10000 Zagreb
marko.dizdar@iarh.htnet.hr

Mr. sc. IVAN RADMAN-LIVAJA
Arheološki muzej u Zagrebu
Trg Nikole Šubića Zrinskog 19
HR - 10000 Zagreb
iradman@amz.hr

U Gradskome muzeju u Vinkovcima pohranjeni su naoružanje i ulomci brončanih posuda koji su pronađeni u Vrtnoj ulici u Vinkovcima 1965. godine, a najvjerojatnije pripadaju priložima iz uništenih grobnih cjelina. Od naoružanja ranorimskom razdoblju pripadaju nalazi mača, dva duga koplja uskog lista, zatim jedno kraće koplje te okov nasadnika za koplje koničnog oblika. Od brončanog posuđa očuvani su ručka s pečatom ABVDVSF te dva ulomka ruba posude. Na osnovi tipoloških značajki, za mač i koplja pretpostavlja se kako pripadaju naoružanju ratnika autohtonoga keltskog podrijetla koji su sudjelovali u rimskom osvajanju južne Panonije krajem 1. st. pr. Kr. ili u slamanju panonsko-delmatiskog ustanka početkom 1. st. Također, postoji mogućnost kako se radi o oružanoj opremi vojnika neke auksilijarne postrojbe koja je bila privremeno smještena u Cibalama, a osiguravala je italike doseljenike na novozaposjednutom području istočnog dijela međurječja. Ostali dijelovi oružane opreme pripadaju razdoblju Seobe naroda koje je na prostoru grada Vinkovaca posvjedočeno gepidskim i langobardskim nalazima.

Ključne riječi: naoružanje, brončane posude, Vinkovci, Cibalae, rana romanizacija, južna Panonija, Skordisci, starosjedioci, seoba naroda

The Vinkovci Municipal Museum holds warrior equipment and fragments of bronze vessels found in Vrtna Street in Vinkovci in 1965, which are most likely burial objects from destroyed graves. Weapons dating from the Early Roman period include a sword, two long narrow-headed spears, a shorter spear and a conical spear mount. Handle with stamp ABVDVSF and two sherd of rim belongs to the bronze vessels of unknown shape. Based on their typological characteristics, the sword and the spears are assumed to belong to the weaponry of warriors of autochthonous Celtic origin, who participated in the Roman conquest of southern Pannonia at the end of the first century BC or in the suppression of the Pannonian-Dalmatian rebellion early in the first century AD. It is also possible that the warrior gear belonged to members of an auxiliary detachment that was temporarily deployed in Cibalae to guard Italic settlers in the newly occupied territory of the eastern interfluvium. Other parts of the warrior gear date to the Early Middle Ages, which is – in the area of Vinkovci – evidenced by Gepid and Langobard finds.

Key words: warrior equipment, bronze vessels, Vinkovci, Cibalae, Early Romanization, southern Pannonia, Scordiscs, autochthonous, Early Middle Ages

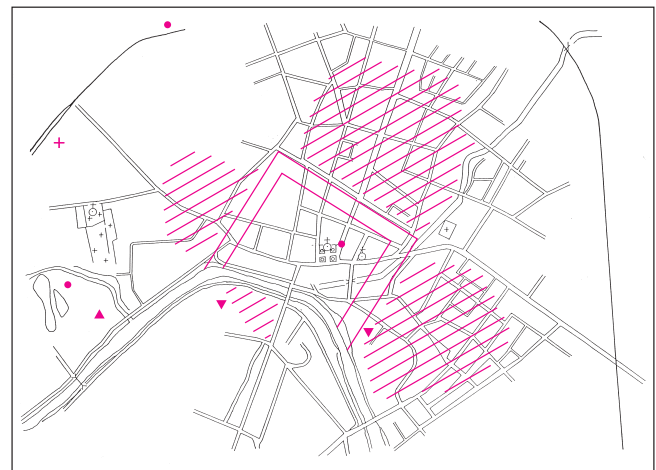
Područje grada Vinkovaca kao rijetko koji prostor u sjevernoj Hrvatskoj pokazuje kontinuitet ljudskog naseljavanja od ranog neolitika pa sve do današnjih dana. Razlozi tome nalaze se u izrazito povoljnom zemljopisnom položaju te lako dostupnim prirodnim pogodnostima koje za naseljavanje nudi slavonsko-sri-

jemska ravnica. Važnost ovog područja prepoznata je i u antici, kada se na tlu današnjih Vinkovaca nalazio rimski grad *Colonia Aurelia Cibalae*, čiji su obrisi i materijalna ostavština danas dobro poznati, zahvaljujući brojnim zaštitnim iskopavanjima koja su provedena tijekom posljednjih 40-ak godina. Otkrivena bogata

baština svjedoči o razvijenom stupnju antičkoga gradskog života, sa svom potrebnom infrastrukturom, čiju rekonstrukciju omogućavaju nalazi pohranjeni u Gradskome muzeju u Vinkovcima. Najslabije poznato razdoblje u životu svakog naselja, pa tako i Cibala, njegovi su počeci. Brojna istraživanja dobro su dokumentirala gradske obrise iz 2.-4. st., no prva faza razvoja koja je obilježena slabo očuvanom drvenom arhitekturom datiranom u 1. st., još uvijek je nedovoljno poznata (ISKRA-JANOŠIĆ, 2001., 65.). U nastanku Cibala važnu su ulogu, osim vojnih postrojbi koje su sudjelovale u osvajanju istočnoga dijela međurječja Drave, Save i Dunava, imali trgovci i obrtnici koji se počinju naseljavati već početkom 1. st., o čemu svjedoče uvezene keramičke posude tankih stijenki i terra sigillata. Istraživanja su pokazala kako su u najvećem broju ranorimski keramički, metalni i stakleni nalazi zabilježeni na nekadašnjem prapovijesnom tellu na Tržnici, gdje se možda nalazilo naselje slično vojnom taboru koje je bilo zaštićeno s dvostrukim bedemom i jarkom između njih (ISKRA-JANOŠIĆ, 2001., 57.). Razlog odabiru Tržnice kao položaja za podizanje ranorimskog naselja nalazio se u pogodnostima terena koji je omogućavao lako podizanje potrebne fortifikacije u nesigurnim vremenima nakon rimskog osvajanja i stabilizacije na novozaposjednutom području (ISKRA-JANOŠIĆ, 2001., 25.). U najranijoj fazi Cibala značajnu je ulogu imalo starosjedilačko miješano keltsko-panonsko stanovništvo koje je u vrijeme završne faze razvoja latenske kulture mlađega željeznog doba bilo naseljeno na utvrđenom naselju Dirov brijeg te na naselju otvorenog tipa na Ervenici (DIZDAR, 2001., 93.-96.). U vrijeme Tiberijeva osvajanja, krajem 1. st. pr. Kr., utvrđeno je naselje Skordiska na Dirovu brijegu napušteno, a stanovništvo je preseljeno u novoosnovane Cibale, gdje je nastavilo s izradom i dekoracijom vlastitih keramičkih oblika, što je dokumentirano brojnim nalazima iz najstarijega rimskog sloja, datiranog u 1. st. (DIZDAR, 2001., 96.).

Administrativno značenje te ubrzani gospodarski razvoj Cibale zahvaljuju nastanku u neposrednoj pozadini dunavskog limesa, kao jedno od najvažnijih središta za opskrbu vojnih postrojbi koje su osiguravale uvijek nesigurnu sjevernu granicu kao i civilnog stanovništva koje je bilo naseljeno uz vojne tabore. Ranu vojnu prisutnost u Cibalama, osim oblika i načina na koji su izvedene fortifikacije, potvrđuje i prisutnost luksuznog importa (ISKRA-JANOŠIĆ, 2001., 57.). Također, pretpostavlja se kako je u Cibalama privremeno bila stacionirana i jedna od breučkih kohorti (ISKRA-JANOŠIĆ, 2001., 29.).

Potvrdu rane rimske vojne prisutnosti u Cibalama iz razdoblja osvajanja i rane romanizacije južne Panonije potvrđuju nalazi iz Vrtne ulice u sjeverozapadnom dijelu današnjih Vinkovaca koji su, izgleda, pronađeni 1965. g. pri rekonstrukciji ceste (sl. 1.). Nalaz iz Vrtne ulice sastoji se od naoružanja i ulomaka brončanog posuda. Iako se ne poznaje točan kontekst i opis okolnosti otkrića, na osnovi usporedbe sa sličnim i istodobnim nalazima s prostora južne Panonije pretpostavljeno je njegovo vojno podrijetlo. Pojedini su nalazi iz Vrtne ulice s različitim tumačenjima više puta do sada spominjani u literaturi, no cjelokupan inventar od 11 predmeta, od kojih je dio iznimno značajan za dokumentiranje rane rimske vojničke prisutnosti u istočnome dijelu međurječja Drave, Save i Dunava, nikada nije objavljen.¹

- Colonia Aurelia Cibalae
- ▨ rimske nekropole / Roman cemeteries
- ▲ utvrđeno naselje Skordiska / Fortified settlement of Scordiscs
- ▼ otvoreno naselje Skordiska / Open air settlements of Scordiscs
- ◆ groblje Skordiska / Cemeteries of Scordiscs
- + Vrtna ulica / Vrtna Street

Sl. 1. Položaj Vrtne ulice u odnosu na nalazišta latenske kulture te na položaj Cibala s bedemima i nekropolama

Fig. 1 The location of Vrtna Street in relation to La Tène sites and the location of Cibalae with its ramparts and cemeteries

Nalaz iz Vrtne ulice kao "...ostavu oružja keltske tradicije nekoga rimskoga auksilijarnog vojnika ili keltskog prvaka..." prvi spominje S. Dimitrijević koji je objavio brončanu ručku s pečatom ABVDVSF (sl. 4.-5., T. 2., 1-2) te je nalaz datirao u vrijeme prve polovine 1. st. (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 173., T. 19., 5). Iako je interpretirana kao ručka simpuluma, za takav zaključak nedostaju izravne usporedbe, pa su točan izgled i namjena posude kojoj je pripadala ova ručka ostali nepoznati. Istu ručku, koju također pripisuje simpulumu, opisuje i N. Majnarić-Pandžić koja je smatra proizvodom lokalne radionice gdje su djelovali strani i domaći majstori, a u imenu *Abudus*, iako se ne nalaze izravne usporedbe, prepoznaje sjevernoitalsko podrijetlo (MAJNARIĆ-PANĐIĆ, 1996., 32.-33., Fig. 3.). Veći dio oružane opreme iz Vrtne ulice, nakon provedene konzervacije, predstavljen je na izložbi *Vinkovci u svijetu arheologije 1999.* g. Tom je prilikom nalaz datiran u drugu polovinu 1. st. pr. Kr., odnosno u sam kraj tog stoljeća, te se povezuje s Tiberijevim osvajanjem istočnog dijela međurječja Drave, Save i Dunava. S obzirom na položaj Vrtne ulice, u blizini utvrđenog naselja latenske kulture na Dirovu brijegu i kasnolatskoga groblja na Blatu (sl. 1.), pretpostavljalo se kako je riječ o nalazima iz uništenih grobnih cjelina jednog od kasnolatskih groblja s područja Vinkovaca koje je u vrijeme druge polovine 2. i u 1. st. pr. Kr. predstavljalo najveći naseobinski kompleks latenske kulture u istočnoj Slavoniji. Vjerojatno je riječ o nalazima iz ratničkih ili vojničkih grobova starosjedilačkog stanovništva koje je poznavalo i koristilo rimske predmete (DIZDAR, 1999., 47., 118.-119.; DIZDAR, 2001., 11.; DIZDAR, 2001.a, 105.). Sličan je zaključak, tj. da se radi o inventaru vojničkoga groba, ponudila i I. Iskra-Janošić kojim se potvrđuje i objašnjava rana prisutnost rimske vojske u neposrednoj blizini Cibala (ISKRA-JANOŠIĆ,

1 Zahvaljujemo se dr. sc. Ivani Iskri-Janošić i Maji Krznarić Škrivanko na ustupljenim nalazima iz Vrtne ulice u Vinkovcima za objavljivanje.

2001., 53.). U recentnoj analizi rimskoga brončanog posuđa, pronađenog na nalazištima Skordiska u istočnoj Slavoniji, opisani su ručka s pečatom i dva ulomka ruba posude (sl. 4.-6.). Za ime majstora koje je vjerojatno italiskog podrijetla najbliža je usporedba pronađena u imenu *Abudius* (LÖRINCZ, REDÖ, 1994., 6.). Oznaka *F za fecit* na pečatu ukazuje da je posuda bila proizvod italiske radionice ili italiskog majstora koji je djelovao na prostoru južne Panonije (DIZDAR, RADMAN-LIVAJA). Tako je u dosadašnjim objavama najčešće spominjana ručka s pečatom majstora za koji se ne poznaju izravne usporedbe, dok se manja pozornost obratila naoružanju (DIZDAR, 1999., 118.-119.).

Cjelokupan nalaz iz Vrtne ulice sastoji se od 11 predmeta bojne opreme i posuđa. Od naoružanja očuvani su mač, tri koplja, okov nasadnika za koplje te jedno masivno koplje s prelomljenim dužim tuljcem, omotan pri dnu narebrenim željeznim limom. Također, trakasti okov D-presjeka s dvije rupice za zakovice najvjerojatnije predstavlja ostatke pojačanja drvenog štita. Nalazu posuđa, osim već spomenute ručke s pečatom, pripadaju dva ulomka ruba jedne brončane posude (sl. 6, T. 2., 2a-b), možda iste one kojoj odgovara ručka s pečatom. Nož s kratkim trnom za nasad ručke moguće je uvrstiti u nalaz oruđa kao i jedan željezni klin.

S obzirom na tipološke karakteristike, sve oružje ne pripada istom razdoblju, zbog čega se najvjerojatnije ne radi o zatvorenom skupnom nalazu kako se pretpostavljalo, nego su u pitanju predmeti iz uništenih grobova koji pripadaju razdoblju rane romanizacije te razdoblju Seobe naroda koji su mogli biti pronađeni na istom položaju. Vrtne ulice nalazi se uz željezničku prugu u blizini kasnolatenskoga groblja na Blatu, ali nedaleko od kolodvora gdje su slučajno 1908. g. pronađene dvije deformirane lubanje, što ukazuje na postojanje groblja iz vremena Seobe naroda (DIZDAR, 1999.a). Ovom prilikom opširnije ćemo se osvrnuti samo na ranorimske nalaze naoružanja i brončanog posuđa, dok su mlađi nalazi prikazani opširno, te zaslužuju da ih se posebno objavi.

Među nalazima naoružanja iz Vrtne ulice posebno se ističe atipični željezni mač (T. 1., 1). Ukupna mu je duljina 67,4 cm. Na ravno sječivo rombičnog presjeka koje se postupno blago sužava prema vrhu (sa širinom od 3,9 do 3,5 cm) otpada 52,7 cm. Duljina trna je 14,7 cm, a širina pri prijelazu u rame 1,3 cm.

Dok je kod dva duga koplja vidljiva lokalna tradicija izrade, ovaj mač svojim izgledom odudara od uobičajene kasnolatenske produkcije na južnopanonskom prostoru. Od tipičnih se kasnolatenskih mačeva s tog područja razlikuje po tri tipološka detalja. Prijelaz trna na sječivo nije izveden koso već pod ravnim kutom. Treba napomenuti da je tako odrezano rame mača uobičajeno za rimske mačeve otprilike od sredine 1. st. pr. Kr. Također, sječivo mača iz Vrtne ulice ne završava polukružnim tupim vrhom kao kod kasnolatenskih dugih mačeva, već je vrh slabo izraženoga trokutastog oblika. Osim toga, ovaj je mač relativno kratak u odnosu na kasnolatenske mačeve, pa svojim dimenzijama više odgovara kasnorepublikanskim i ranocarskim gladijima, čija se ukupna dužina uglavnom kreće između 60 i 75 cm (FEUGÈRE, 1993., 140.). Iako bi se na osnovi opisanih tipoloških značajki činilo da je mač iz Vrtne ulice tipološki bliži rimskom gladiju nego kasnolatenskom maču, ipak, usprkos dimenzijama i izvedbi ramena, očigledno je da prikazani mač nije pravi gladij.

Rimski kratki mač, u suvremenoj literaturi popularno zvan gladij (*gladius*)² (BISHOP, COULSTON, 1993., 69.), standardno je naoružanje rimskog pješaka tijekom posljednja dva stoljeća Republike i u prvim stoljećima Carstva. Tim se oružjem moglo i sjeći i zadavati ubodne udarce. Upravo je potonji način napadanja bio posebno uvježbavan i učinkovito korišten u borbi (JUNKELMANN, 1986., 184.-186.; BISHOP, COULSTON, 1993., 53.-54.; FEUGÈRE, 1993., 138.; FEUGÈRE, 1996., 126.-127.). Zahvaljujući relativno brojnim nalazima, bilo je moguće tipološki razlučiti tri oblika gladija koji se kronološki nastavljaju jedan na drugi od 2. st. pr. Kr. do 2. st. poslije Krista. Najraniji opis kratkoga rimskog mača ostavio nam je Polibije (VI, 23). Kaže da se taj mač naziva hispanskim, a isti naziv, *gladius hispaniensis*, u više navrata rabi i Livije.³ Alfabetски uređeni bizantski priručnik iz 10. st., *Suda*⁴, jedini izričito navodi da su Rimljani taj oblik mača preuzeli od Keltoibera nakon Hanibalova rata, dakle drugoga punskog rata. Livije (31, 34) opisuje učinkovitost hispanskog mača tijekom drugoga makedonskog rata, pa nema sumnje da su Rimljani taj tip gladija uveli u naoružanje tijekom ili neposredno nakon drugoga punskog rata, uvidjevši učinkovitost mačeva koje su rabile Hanibalove ibernske trupe (QUESADA SANZ, 1997., 254.). U arheološkoj se terminologiji izraz *gladius hispaniensis* stoga sasvim opravdano koristi za označavanje najranijeg tipa rimskog gladija. Nalazi tog tipa datirani u posljednja dva stoljeća stare ere⁵ znatno su rjeđi u odnosu na nalaze dva kasnija tipa, nazvanih tip Mainz i tip Pompeji. U odnosu na spomenuta dva mlađa tipa, karakteriziraju ga nešto duže sječivo i izduženi trokutasti vrh. Prosječna dužina im je od 70 do 80 cm, od čega na sječivo, širine od 4,5 do 5,5 cm, otpada između 60 i 67,5 cm (QUESADA SANZ, 1997., 256.). Teško je pouzdano razlikovati kasnorepublikanske od ranocarskih gladija, budući da je razvoj oblika bio postupan, tako da se još u Augustovo vrijeme koriste gladiji koji tipološki imaju više sličnosti s ranijim republikanskim modelom (FEUGÈRE, 1993., 99., 138.; FEUGÈRE, 1996., 127.).⁶ Zbog toga pojedini autori i ne čine razliku između tipa *gladius hispaniensis* i tipa Mainz koji se rabi od kraja 1. st. pr. Kr. i u osnovi zadržava oblik starijeg tipa s karakterističnim izduženim vrhom. No sječivo mu je u prosjeku nešto kraće i šire (ULBERT, 1969., 120.; BISHOP, COULSTON, 1993., 69.; FEUGÈRE, 1993., 139.; DESCHLER-ERB, 1999., 23.).⁷ Dužina sječiva se kod pronađenih primjeraka mača tipa Mainz kreće od 35 do 59 cm, no u većini slučajeva iznosi između 48 i 53 cm. Širina sječiva im se postupno sužava odozgo prema dolje, i to od 7,5-5,4 cm ispod trna do 4,8-6 cm pri vrhu. Dužina samog vrha oštrice mijenja se od 9,6 do čak 20 cm

2 To je općenit latinski izraz za sve vrste mačeva: *Thesaurus Linguae Latinae*, vol. VI., 2, fasc. X., 1975., s. v. gladius, 2011.

3 Za popis najvažnijih spomena hispanskog mača u antičkim izvorima vidjeti QUESADA SANZ, 1997., 253.

4 s.v. *machaira*

5 BISHOP, COULSTON, 1993., 53.; FEUGÈRE, 1993., 97.-100.; FEUGÈRE, 1994., 15.; PETCULESCU, 1994., 64.-65.; FEUGÈRE, 1996., 126.-127.; FEUGÈRE, BONNAMOUR, 1996., 139.; CONNOLLY, 1997., 49.-56.; HORVAT, 1997., 113.; QUESADA SANZ, 1997., 251.-270.; CONNOLLY, 1998., 130.-131.; ISTENIĆ, 2000., 171.-182.; ISTENIĆ, 2000.a, 1.-9.

6 U Hrvatskoj je poznat jedan nalaz takvog prijelaznog oblika gladija koji je pronađen u Kupi kod Siska: HOFFILLER, 1912., 104., sl. 36. br. 2.

7 Iz Hrvatske je poznat mač tog tipa pronađen u Savi kod Stare Gradiške: HOFFILLER, 1912., 104., sl. 37.

Sl. 2. Nalazišta rimskih mačeva u Posavini: 1. Sisak, 2. Gušće, 3. Stara Gradiška, 4. Zbjeg, 5. Vinkovci, 6. Srijemska Rača, 7. Srijemska Mitrovica, 8. Nikinci

Fig. 2 Sites with finds of Roman swords discovered in Posavina (Sava River valley): 1. Sisak, 2. Gušće, 3. Stara Gradiška, 4. Zbjeg, 5. Vinkovci, 6. Srijemska Rača, 7. Srijemska Mitrovica, 8. Nikinci

(BISHOP, COULSTON, 1993., 71.; FEUGÈRE, 1993., 139.-140.).⁸ Taj je tip korišten sigurno do kladijevskog razdoblja, no vjerojatno se u uporabi zadržao do flavijevskog vremena, a u sporadičnim slučajevima i duže (BISHOP, COULSTON, 1993., 69.-71.; DESCHLER-ERB, 1999., 23.). Od kladijevskog doba postupno ga zamjenjuje oblik prozvan tip Pompeji (ULBERT, 1969., 118.-125.).⁹ Dimenzije mačeva tog tipa u prosjeku manje variraju od mačeva tipa Mainz, budući da sječiva registriranih primjeraka

ne prelaze dužinu od 50 cm, dok je najkraća poznata dužina 42 cm (BISHOP, COULSTON, 1993., 71.; FEUGÈRE, 1993., 146.). Rubovi sječiva su paralelni gotovo cijelom dužinom, a vrh više nije izdužen kao u dva prethodna tipa, nego sječivo naglo, pod ostrim kutom, prelazi u kratak trokutasti vrh (ULBERT, 1969., 119.-120.; FEUGÈRE, 1993., 99., 146.; FEUGÈRE, BONNAMOUR, 1996., 142.; DESCHLER-ERB, 1999., 23.). Širina sječiva im je ujednačenija te se kreće od 4 do 5,5 cm (BISHOP, COULSTON, 1993., 71.). Ovaj se tip, na osnovi datiranih nalaza, smješta u drugu polovinu 1. st. (ULBERT 1969., 123.-124.), no gotovo sigurno se koristio i u prvim desetljećima 2. st. (BISHOP, COULSTON, 1993., 126; FEUGÈRE, BONNAMOUR, 1996., 142.; DESCHLER-ERB, 1999., 23.).

8 Potonja dužina se prvenstveno odnosi na prijelazne modele između tipova *gladius hispaniensis* i Mainz.

9 Iz Hrvatske potječe jedan mač tog tipa iz Save kod sela Zbjeg: HOFFILLER, 1912., 103.-104., sl. 36. br. 1.

Već se iz ovoga kratkog pregleda i opisa osnovnih obilježja različitih tipova gladija može primijetiti kako mač iz Vrtne ulice ne odgovara niti jednom od njih. On je, naime, bitno uži te mu širina sječiva većim dijelom ne prelazi 3,6 cm (najširi je kod ramena, 3,9 cm). Osim toga, njegov blago konični vrh nimalo ne nalikuje izraženim trokutastim vrhovima rimskih gladija, optimiziranim za nanošenje ubodnih rana. Čak i u slučaju najmlađeg tipa Pompeji, trokutasti je vrh, iako bitno kraći u odnosu na prethodna dva tipa, još uvijek jasno oblikovan, što nije slučaj s mačem iz Vrtne ulice. Ipak, usprkos nedostatku jasnih tipoloških obilježja kojim bi ga se svrstalo u neki definirani tip, za ovaj mač ipak postoje određene analogije i to čak zemljopisno vrlo bliske. Sličan nalaz poznat je s istočnoga ruba istočne nekropole Sirmija gdje su pronađeni paljevinski grobovi u obliku bunara koji su, uz naoružanje, sadržavali i uvezene sjevernoitalske proizvode kao i keramičko posuđe izrađeno u latenskim tradicijama. Na osnovi toga pretpostavlja se kako se radi o grobovima veterana keltskog podrijetla i najranije romaniziranih starosjedilaca. Početak pokopavanja datiran je u kasnoaugustovsko i Tiberijevo vrijeme, a trajalo je, kako to pokazuju nalazi novca, do kraja stoljeća, odnosno do Nervinog vremena. Tako najraniji paljevinski grobovi s istočne nekropole dokumentiraju složeni etnički i društveni sastav stanovništva Sirmija na početku 1. st. (MILOŠEVIĆ, 1985.; MILOŠEVIĆ, 1987., 14.; MILOŠEVIĆ, 2001., 161.-162.), pri čemu su za našu temu bitni nalazi mačeva na toj nekropoli. Jedan od dva pronađena mača nesumnjivo je proizvod latenske tradicije i najvjerojatnije je pripadao vojniku keltskog podrijetla neke pomoćne postrojbe rimske vojske (MILOŠEVIĆ, 1987., 17., kat. br. 6., T. II., 2). Maču iz Vrtne ulice oblikom i tipološkim obilježjima odgovara drugi očuvani primjerak iz Sirmija. Taj fragmentirani kraći mač iz jednog od paljevinskih grobova u obliku bunara ima očuvano sječivo bez naglašenog rebra, sa slabo izraženim trokutastim vrhom te samo ostatak trna koji pod ravnim kutom prelazi u sječivo. S obzirom na očuvanu dužinu od 42 cm¹⁰, pretpostavlja se kako je služio kao naoružanje pješaka (MILOŠEVIĆ, 1987., 16.-17., kat. br. 5., T. II., 1). Važno je napomenuti da mu je širina svega 3,5 cm, dakle bitno je uži od prosječnog gladija, pogotovo od onih iz ranocarskog vremena. Iako P. Milošević navodi usporedbe citirajući Hoffillera, mačevi koje je potonji autor objavio nedvojbeno pripadaju jasno definiranim tipovima gladija i spatata, što s ovim mačem nije slučaj koji kratkim i uskim sječivom te slabo izraženim trokutastim vrhom podsjeća na vinkovački mač. P. Milošević spominje još jedan nalaz mača iz Srijemske Mitrovice s položaja Beli breg. Riječ je o fragmentiranom maču sa šiljastim trnom pravokutnog presjeka, s ravno odrezanim ramenom i sječivom kojemu nedostaje završetak. Iako nije cjelovit, ukupna mu je dužina 69,5 cm, a širina sječiva iznosi 5 cm (MILOŠEVIĆ, 1987., 17., kat. br. 7., T. II., 4), no može se pretpostaviti kako je izvorno bio barem desetak centimetara duži. Međutim, loša kvaliteta fotografije ne omogućava jasan uvid u izgled mača, a budući da autor spominje postojanje kanelura na sječivu, možda bi ovaj mač trebalo datirati u kasnije vrijeme, odnosno pripisati ga tipu Lauriacum-Hromówka. Također

iz Srijema, iz Nikinaca, poznata su dva mača dužine veće od 80 cm sa šiljastim trnom i dugim ravnim sječivom koje nema naglašeno srednje rebro (MILOŠEVIĆ, 1987., 17., kat. br. 8.-9., T. II., 5-6). Vrh jednoga mača završava, poput mača iz Vrtne ulice, sa slabo izraženim trokutastim vrhom (MILOŠEVIĆ, 1987., 17., kat. br. 9., T. II., 6)¹¹, dok sječivo drugoga mača ima bitno naglašeniji trokutasti vrh (MILOŠEVIĆ, 1987., 17., kat. br. 8., T. II., 5).¹² Nalaze mačeva iz Nikinaca P. Milošević povezuje s prisutnošću nepoznate vojne postrojbe na Savi tijekom 1. st. Ta bi dva mača svojim izgledom, dužinom i širinom sječiva mogla odgovarati konjaničkim spatama ranocarskog vremena.¹³ No u nedostatku detaljnijeg opisa i kvalitetnije fotografije ili crteža, ne može se isključiti mogućnost niti kasnije datacije (odnosno pripadnosti trećestoljetnom tipu Straubing-Nydam). Na istom su području, u Savi kod Srijemske Rače, pronađeni brojni nalazi naoružanja i brončanog posuđa, zatim medicinska oprema te vojna diploma koji se povezuju s postojanjem vojnog logora podignutog u 1. st. u neposrednoj blizini Sirmija (MILOŠEVIĆ, 1981.). Tu su pronađeni ulomci tri mača (MILOŠEVIĆ, 1987., 17., kat. br. 10.-12., T. II., 3, 7-8). Na temelju objavljenih fotografija i zbirnog opisa nije ih sa sigurnošću lako tipološki odrediti, no čini se da bi barem jedan od njih mogao biti rimski (MILOŠEVIĆ, 1987., 17., kat. br. 12., T. II., 3).

Usprkos nepostojanju jasnoga arheološkog konteksta i sasvim pouzdanih analogija, mač iz Vrtne ulice mogao bi se definirati kao nekakav bastard kasnorepublikanskog, odnosno ranocarskog gladija i kasnolatenskog mača. Čini se kao da je kovač od rimskog izvornika preuzeo dužinu i izvedbu ramena, a istodobno je, slijedeći lokalnu tradiciju, zadržao usko sječivo te pokušao napraviti nekakav kompromis između naglašenoga trokutastog vrha rimskog gladija i tupoga polukružnog vrha kasnolatenskog mača. Da je barem desetak centimetara duži, ovaj bi se mač lako mogao interpretirati kao rana rimska konjanička spata, čiji se oblik također temelji na kasnolatenskom maču te povezati s nalazima takvih mačeva iz 1. st., u osnovi dosta sličnih, s izuzetkom dužine koja je rijetko manja od 80 cm, no i tada svega za koji centimetar (MANNING, 1985., 149.-151.; JUNKELMANN, 1992., 146.-148.; BISHOP, COULSTON, 1993., 71., 74.; DESCHLER-ERB, 1999., 23.; FEUGÈRE, 1993., 147.; FEUGÈRE, 1996., 128.; FEUGÈRE, BONNAMOUR, 1996., 139., 142.). Iako nije isključeno da je mač iz Vinkovaca mogao služiti i kao konjanički mač¹⁴, ipak je malo prekratak za učinkovitu

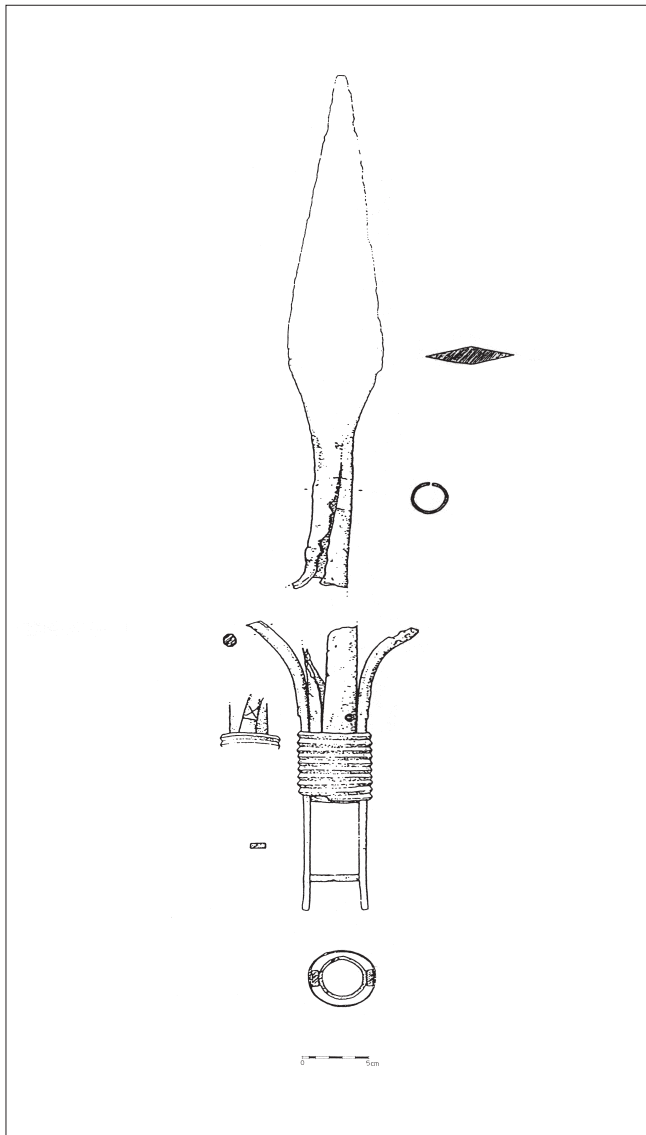
11 Ukupna dužina iznosi 83 cm, a širina sječiva 4,3 cm.

12 Ukupna dužina iznosi 84 cm, a širina sječiva 4,5 cm.

13 Relativno mali broj nalaza spatata datiranih u 1. st. po. Kr. ne omogućava pouzdano definiranje tipoloških obilježja ranih rimskih spatata, no čini se da su imali duga i relativno uska sječiva paralelnih rubova s malim trokutastim vrhovima. Prosječna dužina sječiva iznosi između 60 i 70 cm, a širina oko 3,5 cm: MANNING, 1985., 149.-151.; JUNKELMANN, 1992., 146.-148.; BISHOP, COULSTON, 1993., 71., 74.; DESCHLER-ERB, 1999., 23.; FEUGÈRE, 1993., 147.; FEUGÈRE, 1996., 128.; FEUGÈRE, BONNAMOUR, 1996., 139., 142.

14 U već spomenutom odlomku Livije (31, 34) opisuje učinkovitu uporabu gladija od strane rimskih konjanika, pa stoga ne možemo tvrditi da je mač dužine između 60 i 70 cm potpuno neprikladan za konjanika. No činjenica ostaje da se prosječna dužina rimskih konjaničkih spatata, kako onih ranih, tako i onih iz kasnijih razdoblja, kreće od 75 do 100 cm, pa je logično pretpostaviti da se to smatralo optimalnim dimenzijama za konjanički mač. Ipak, treba napomenuti da je za rimskog konjanika mač tek pomoćno oružje, dok glavnu ulogu imaju koplja i sulice: JUNKELMANN, 1992., 135.

10 Autor ne navodi koliko od te dužine otpada na sječivo, no s obzirom na fotografiju, čini se da je riječ o približno 40 cm.

Sl. 3. Koplje s krilcima

Fig. 3 Spear with wings

Sl. 4. Brončana ručka s pečatom

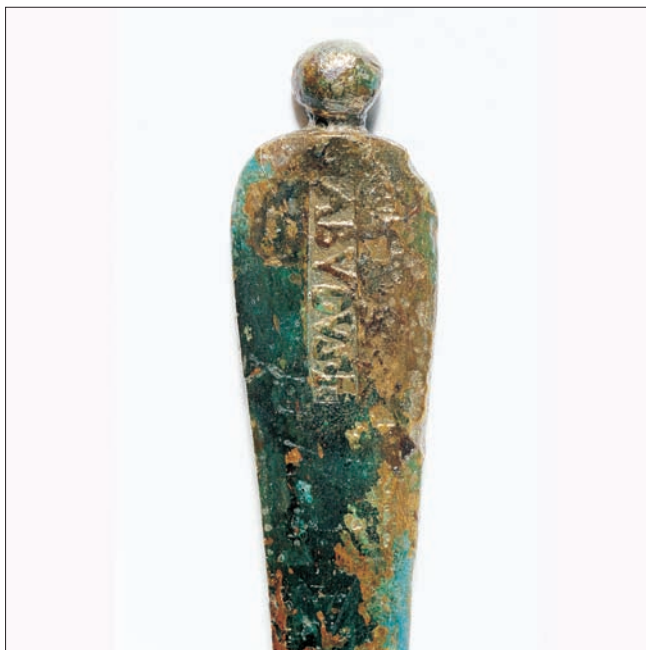
Fig. 4 Bronze handle with stamp

uporabu s konja. Dužinom bi odgovarao pješaku, no vrh sječiva mu nije idealan za uporabu u skladu s rimskom taktikom borbe, odnosno za zadavanje ubodnih rana. Ukratko, moglo bi se zaključiti da mač iz Vrtne ulice nije bio najsretnije rješenje kako za konjanika tako niti za pješaka, uvježbavanog za blisku borbu na rimski način. S obzirom na mješavinu kasnolatskih i rimskih tipoloških obilježja, može se pretpostaviti da je mač izrađen u nekoj lokalnoj radionici, vjerojatno za skordiskog ratnika koji je svoju opremu htio prilagoditi opremi svojih rimskih saveznika. No nije isključeno niti da je napravljen za neku rimsku jedinicu stacioniranu u Cibalama koja je bila primorana nadopuniti svoje zalihe oružja na licu mjesta.

Osim mača, dijelu naoružanja iz Vrtne ulice pripadala su i tri željezna koplja.¹⁵ Dva duga koplja (T. 1., 2-3) imaju uski list rombičnoga presjeka i kraći okrugli tuljac na kojem se kod jednoga koplja nalaze dvije rupice koje su služile za pričvršćivanje drvenoga nosača. Kraće koplje (T. 1., 4) ima list na kojem se nalazi slabo naglašeno rebro i okrugli oštećeni tuljac. Oba duga koplja s uskim listom rombičnog presjeka pokazuju tipološke značajke kasnolatskih koplja koja su poznata s više nalazišta latske kulture u Vinkovcima i okolici (DIZDAR, 2001. a, 113.). Željezna koplja različitih oblika lista i dužine tuljca zabilježena su i na srijemskim ranorimskim nalazištima, a svjedoče kako u legijskim i auksilijarnim jedinicama rimske vojske tijekom 1. st. nije postojala standardizacija izrade ovog oblika oružane opreme (MILOŠEVIĆ, 1987., 17.). U paljevinskim grobovima u obliku bunara s istočne nekropole Sirmija, koji se povezuju s veteranima keltskog podrijetla, pronađeno je šest kopalja, od kojih dva posjeduju naglašeno srednje rebro (MILOŠEVIĆ, 2001., 162.). Uz naoružanje iz Vrtne ulice povezuje se i nalaz većeg okova nasadnika za koplje (T. 1., 5) u obliku tuljca okrugla presjeka koji u donjem dijelu prelazi u puni završetak pravokutnog presjeka. U gornjem dijelu tuljca nalaze se dvije rupice četvrtastog oblika koje su služile za pričvršćivanje drvenog nosača koplja.

Uz koplje s krilcima (sl. 3.), razdoblju Seobe naroda mogli bi još pripadati željezni polukružno savijeni okov D-presjeka s dvije rupice za zakovice (T. 2., 3) koji možda predstavlja ostatak štita te željezni nož (T. 2., 4) s kratkim trnom. S područja grada Vinkovaca otprije su poznati gepidski i langobardski

15 U nalaz oružane opreme iz Vrtne ulice može se uvrstiti i koplje sa složeno oblikovanim donjim dijelom (sl. 3.) koje je u GMV dospjelo zajedno s ostalim nalazima iz Vrtne ulice, no najvjerojatnije zajedno s još nekim nalazima, s obzirom na dataciju, ne potječe iz istog konteksta. Radi se o teškom koplju rombičnoga presjeka lista i dužeg tuljca na kojem se nalazi rupica, a koje pri dnu sa svake strane posjeduju po jednu šipku poligonalnoga presjeka koje su na vrhu blago savijene prema van. U donjem dijelu one su pravokutnog presjeka i povezane su jednom poprečnom šipkom okruglog presjeka. Sa strane jedne okomite šipke nalazi se urezani znak X. Oko donjeg dijela tuljca i šipki nalazi se omotan narebreni željezni lim koji kao da oponaša omatanje tuljca koplja žicom. Opisano bi koplje, s obzirom na tipološke značajke, pripadalo razdoblju Seobe naroda i predstavlja prethodnicu kasnijih kopalja s krilcima. Usporedbe se mogu pronaći u koplju s nalazišta Vrh pri Planini koje je datirano u kraj 6. i 7. st. Koplje posjeduje list rombičnog presjeka s naglašenim rebrom i duži tuljac osmerokutnog presjeka za koji su u donjem dijelu pričvršćena krilca (OD RIMLJANOV DO SLOVANOV, Ljubljana 2001., 72, kat. jed. 229). Usporedba se može pronaći i u koplju s dugim tuljcem slične konstrukcije iz Testone koje je također datirano u 7. st. (I LANGOBARDI, 1990., 196., kat. jed. IV.73). Za tipološko-kronološko definiranje koplja s krilcima najsrdanije se zahvaljujemo kolegi. dr. sc. Draganu Božiču iz Instituta za arheologiju ZRC SAZU-a u Ljubljani.

Sl. 5. Detalj brončane ručke s pečatom ABVDVSF

Fig. 5 Detail of bronze handle with stamp ABVDVSF

Sl. 6. Ulomak ruba brončane posude

Fig. 6 Fragment of bronze vessel rim

nalazi datirani u 6. st. koji potvrđuju mogućnost pojavljivanja većeg broja takvih nalaza, što mogu bitno upotpuniti spoznaje o slabo poznatom razdoblju Seobe naroda na istočnoslavonskom prostoru na kojem su se također, znatno poslije rimskih i panonskih, odvijale bitke između germanskih i avarskih vojski (DIZDAR, 1999.a, 65.-71.).

Drugi dio nalaza iz Vrtne ulice predstavljaju ulomci brončanog posuđa, i to više puta spomenuta ručka s pečatom majstora (sl. 4.-5., T. 2., 1) te dva djelomično svijena ulomka ruba posude nepoznata oblika, možda od iste posude kojoj pripada i ručka (sl. 6., T. 2., 2a-b). Brončano je posuđe, kako to dokumentiraju nalazi iz Save kod Siska (HOFFILLER, 1903.-1904.) i Srijemske Rače (MILOŠEVIĆ, 1987., 20.-21.), često povezano s nalazima naoružanja i nazočnošću rimskih vojnih postrojbi, budući da je predstavljalo standardni dio opreme koji su vojnici nosili sa sobom.

Dio nalaza naoružanja te ulomci brončanih posuda iz Vrtne ulice u Vinkovcima, na temelju opisanih predmeta i navedenih usporedbi, mogu se povezati s prisutnošću nepoznate vojne postrojbe na području Cibala. Kako u antičkim pisanim izvorima nije zabilježena nazočnost niti jedne postrojbe u Cibalama, na pitanje podrijetla i datacije nalaza odgovor je moguće potražiti usporedbama s nalazištima na širem južnopanonskom prostoru, ali i s ostalim nalazištima rimske vojničke opreme koja kronološki odgovaraju nalazu iz Vrtne ulice.

Najbliže usporedbe za mač iz Vrtne ulice nalaze se na već spomenutim nalazištima u Srijemskoj Mitrovici i Nikincima. Mač s istočne nekropole Sirmija datiran je u 1. st., a ista se datacija može pretpostaviti za mačeve iz Nikinaca. Za naše su razmatranje posebno značajni nalazi mačeva u paljevinskim grobovima istočne nekropole Sirmija koji su povezani s po-

kopavanjem veterana keltskog podrijetla (MILOŠEVIĆ, 1987., 16.-17.). Riječ je možda o skordiskim veteranima koji su se borili na strani rimske vojske te su, slično situaciji zabilježenoj na dolenskim nalazištima, bili pokopani s osobnim naoružanjem, što predstavlja tradiciju pogrebnog rituala Skordiska. Svi ti nalazi rimskih mačeva, kako iz vremena osvajanja, tako i kasnije iz razdoblja stabilizacije, zabilježeni su uz rijeku Savu (sl. 2.) te svjedoče o važnosti prastarog komunikacijskog pravca što je vodio Posavinom kojom su kao najkraćom prirodnom prometnicom bili povezani jugoistočnoalpski te sjevernoitalpski prostor sa srednjim Podunavljem. Upravo se Posavinom odvijalo Tiberijevo napredovanje i osvajanje istočnog dijela međurječja Drave, Save i Dunava te pokoravanje Panonaca 12.-9. g. pr. Kr.¹⁶ (MIRKOVIĆ, 1971., 10.-12.; MÓCSY, 1974., 34.; BARKÓCZI, 1980., 88.; ŠAŠEL-KOS, 1986., 155.-160.). S tim se događajima pokušalo povezati i nalaz iz Vrtne ulice (DIZDAR, 1999.). Ova pretpostavka temelji se na položaju Vrtne ulice smještene između utvrđenog naselja Skordiska na Dirovu brijegu te groblja na Blatu (sl. 1.) koji, uz naselja na Ervenici i Pjeskani, prikazuju prostor Vinkovaca kao najznačajniji kasnolatenški naseobinski kompleks u istočnoj Hrvatskoj (DIZDAR, 1999., 47.). Poznato je, prema navodu Diona Kasija (54.31.2-4), da su tijekom Tiberijeva osvajanja južne Panonije Skordisci sudjelovali u borbama protiv Panonaca kao rimski saveznici (BARKÓCZI, 1980., 88.-89.; ŠAŠEL-KOS 1986., 155.-161.). Zbog toga se i pretpostavljalo kako se iza nalaza iz Vrtne ulice kriju prilozima iz uništenih grobova u kojima su bili pokopani skordiski ratnici koji su sudjelovali u tim sukobima, boreći se na strani rimske vojske koja bi samo saveznicima dopuštala uporabu oružja te njegovo polaganje u grobove.

16 Dion Kasije 54.20.2, 24.3, 28.1.

Slična je situacija zabilježena na grobljima u Dolenjskoj koja su datirana između 15. g. pr. Kr. i Kristova rođenja te u 1. st. poslije Krista, gdje su u paljevinskim grobovima izdvojeni prilozima ranorimskog naoružanja te uvezene brončane, keramičke i staklene posude te svjetiljke. U grobovima iz Mihova i Verduna od naoružanja pronađeni su kacige tipa Weisenau, gladiji, kopljica kao i okrugla umba s dugim ručkama, pri čemu je dio oružane opreme u grob položen svijen, što predstavlja nastavak tradicija pokopavanja mokronoške skupine (BOŽIČ, 1990., 79.-82.; BREŠČAK, 1990., 99.-102.; BOŽIČ, 1999., 199.-200.). Iz groba 37 u Verdunu datiranom u drugu polovinu 1. st. pr. Kr. u koricama kasnolatskog tipa Vrhnika nalazio se uložen gladij. Maču iz Vrtne ulice u Vinkovcima oblikom sječiva i prijelazom na trn pod pravim kutom kao i dimenzijama nalikuje mač iz groba 41 s istog groblja koji je datiran u 1. st. po. Kr. (BREŠČAK, GREGL, 2002., 94., 139., kat. br. 74.). Polaganje naoružanja pokazuje kako su u grobovima bili pokopani lokalni ratnici naoružani na rimski način, vrlo vjerojatno rimski saveznici u sukobima koji su se tijekom osvajanja krajem 1. st. pr. Kr. vodili na jugoistočnoalpskom i južnopanonskom prostoru.

Također, ne može se isključiti niti mogućnost kako dio naoružanja iz Vrtne ulice u Vinkovcima predstavlja ostavštinu rimskog vojnika iz neke auksilijarne jedinice keltskog podrijetla koja je sudjelovala u osvajanju istočnog dijela međurječja. Ta je postrojba, ili više njih, mogla doći na područje netom osnovanih Cibala iz nekoga drugog dijela Carstva. U vremenu nakon Tiberijevih panonskih osvajanja, pa sve do izbijanja panonsko-delmatškoga ustanka, u jugoistočnom dijelu Panonije bile su smještene samo malobrojne auksilijarne postrojbe koje su zajedno sa Skordiscima nadzirale dolinu rijeke Save (BRUKNER, 1987., 31.). Zbog toga je moguće da naoružanje i brončano posuđe pronađeno u Vrtnoj ulici predstavlja opremu vojnika tih auksilijarnih jedinica, iako nam se zbog mjesta nalaza čini kako ga ipak prije treba dovesti u vezu s lokalnim Skordiscima. Područje današnjih Vinkovaca u tim je trenucima osvajanja i konsolidacije osvojenog područja bilo od izuzetne važnosti, budući da se nalazilo na raskrižju putova prema istoku te na najkraćoj komunikaciji koja je od Save vodila prema Dunavu.

Nalaz iz Vrtne ulice možemo, osim s Tiberijevim osvajanjem međurječja Drave, Save i Dunava, povezati i s panonsko-delmatškim ustankom 6.-9. g. po. Kr. Zahvaljujući antičkim izvorima, posebice Dionu Kasiju (55. i 56.), poznato je kako su se neke ključne bitke odvijale na istočno-slavonsko-srijemskom prostoru (ŠAŠEL-KOS, 1986., 167.-179.; MIRKOVIĆ, 1971., 12.-13.). Breuci su pod zapovjedništvom Batona odmah na početku ustanka 6. g. krenuli na Sirmij koji je tada već bio *oppidum civium Romanorum* (Plinije N.H. III.148). U tom su trenutku u Donjoj Panoniji bile stacionirane malobrojne rimske vojne snage koje se samostalno nisu mogle oduprijeti ustanicima (Velej Paterkul II., 110.6), pa je Sirmiju u pomoć pritekao mezijski namjesnik Cecina Sever (*Aulus Caecina Severus*) koji je uspio spasiti grad i odbaciti napadače (Dion Kasije 55.29.3). Zanimljivo je kako Dion Kasije izričito navodi da ih je Cecina Sever porazio kod rijeke Drave. S obzirom na razdaljinu koja dijeli Sirmij od Drave, nije isključeno da je mezijski namjesnik spriječio Breuke da se uopće približe Sirmiju, što bi značilo da do opsade nije niti došlo. Druga je mogućnost da su trupe Cecine Severa razbile opsadu Sirmija i progonile Breuke od Sirmija

do Drave, gdje su se vojske ponovno sukobile. Kako god bilo, ustanici, i to udružene vojske Desidijata i Breuka pod vodstvom oba Batona, ponovno su se spremali napasti Sirmij zbog čega su se utaborili na Fruškoj gori (*Mons Almus*), no tamo ih je napala i u manjoj bici porazila konjica tračkoga kralja Remetalka, saveznika namjesnika Cecine Severa. Do velike, ali neodlučne bitke, dolazi 7. g. u Volcejskim močvarama (*Hiulca Palus*) sjeverozapadno od Sirmija, vjerojatno negdje između Osijeka i Vinkovaca, u kojoj se s ustanicima pod breučkim zapovjedništvom sukobila rimska vojska sastavljena od dvije legije M. Plautija Silvana dovedene iz Galatije-Pamfilije, zatim od tri mezijske legije A. Cecine Severa te Remetalkove konjice (Dion Kasije 55.32.3; Velej Paterkul II., 112. 4-6). Iako su upali u zasjedu, Rimljani su se uspjeli probiti i spojiti s Tiberijevim trupama u Sisciji. Izvori ne daju sasvim jasnu sliku o događanjima nakon te bitke, iako je izvjesno da se Cecina Sever s dijelom vojske (vjerojatno Silvanovim istočnim legijama) vratio u Meziju, dok je Plautije Silvan preuzeo zapovjedništvo u Sirmiju te je uspješno obuzdao pobunu u Panoniji, gdje su borbe okončane 8. g. predajom Breuka na rijeci *Bathinus* (Bosna), čime je ustanak lokaliziran na prostor južno od Save (Velej Paterkul II., 114. 4) (KLEMENC, 1961., 23.; PINTEROVIĆ, 1970., 81.; MÓCSY, 1974., 37.-39.; BARKÓCZI, 1980., 89.; ŠAŠEL-KOS, 1986., 183.-189.; ISKRA-JANOŠIĆ, 2001., 25.). S obzirom na intenzitet borbi na istočno-slavonsko-srijemskom prostoru, u njima su na rimskoj strani svakako morali sudjelovati i keltski Skordisci, bilo kao saveznici ili kao pripadnici auksilijarnih postrojbi.

Kako je već prije spomenuto, intervencija mezijskih i istočnih legija koje su pritekale u pomoć Sirmiju, a zatim su sudjelovale u bici u Volcejskim močvarama, nedvojbeno potvrđuje nepostojanje značajnijih rimskih vojnih snaga u Panoniji na početku 1. st., odnosno pred početak ustanka. Ta činjenica učvršćuje pretpostavku da su već od tog vremena Skordisci bili uključeni u sastav pomoćnih, odnosno savezničkih jedinica rimske vojske (MILOŠEVIĆ, 2001., 162.-163.). Stoga je moguće da nalaz iz Vrtne ulice predstavlja ostavštinu lokalnih skordiskih ratnika, sudionika tih sukoba koji su se uostalom odvijali i na vinkovačkom prostoru. Upravo je uključivanjem autohtonog stanovništva u pomoćne postrojbe rimske vojske bio ubrzan proces romanizacije. Iako se pretpostavlja kako se s novačenjem započelo u vrijeme Klaudija (BRUKNER, 1987., 32.), nalaz vojne diplome iz Srijemske Rače izdane prije 54. g. veteranu porijeklom iz Kornakuma (BRUNŠMID, 1897.; DOMIĆ KUNIĆ, 1988., 90.) svjedoči o novačenju već u vrijeme Tiberija, odnosno krajem prve četvrtine 1. st. Ipak, ne treba isključiti niti mogućnost da nalaz iz Vrtne ulice predstavlja opremu vojnika auksilijarnih jedinica keltskog podrijetla iz drugih dijelova Carstva.

Opću nesigurnost koja je vladala tijekom ustanka potvrđuje i ranorimska ostava novca pronađena između Valpova i Osijeka (BRUNŠMID, 1895., 108.-114.). Vrlo je malo pouzdanih arheoloških tragova nazočnosti rimske vojske u augustovskom razdoblju na istočno-slavonskom prostoru.¹⁷ U trenutku izbijanja

17 MASON, 2003. U velikim zaštitnim istraživanjima na samom graničnom prijelazu Bregana-Obrežje pronađeni su ostaci ranorimske vojne utvrde iz razdoblja rimskog osvajanja Panonije. Utvrda je najvjerojatnije podignuta 14. ili 13. g. pr. Kr., a napuštena je u ranoj fazi vladavine Tiberija, kada se rimska vojska preselila na istok bliže Dunavu.

ustanka neka je rimska postrojba, ili čak više njih, vrlo vjerojatno bila smještena u Mursi koja se nalazila na važnom prijelazu preko Drave i na komunikaciji koja je vodila prema Dunavu, zbog čega je vjerojatno bila osvojena znatno prije panonsko-delmatskog ustanka (KLEMENC, 1961., 17.-19.; KLEMENC, 1963., 59.-62.; PINTEROVIĆ, 1968., 63.-67., 73.; PINTEROVIĆ, 1969., 61.). Ranu vojnu nazočnost u Mursi potvrđuju nalazi keramičkih posuda iz kasnoarentinskih i ranih padanskih radionica, datiranih u kasnoaugustovsku i ranu fazu vladanja Tiberija (GABLER, 1979., 206.; BRUKNER, 1980.-1981., 143.; LÖRINCZ, 2001., 57.). Jedna se postrojba, i to *ala II Hispanorum Aravacorum*¹⁸, može s dosta sigurnosti smatrati posadom Murse u ranom 1. st., vrlo vjerojatno već u pretklaudijevskom razdoblju¹⁹ (WAGNER, 1938., 47.; SPAUL 1994., 35.; LÖRINCZ, 2001., 21.).

Iako nema tako ranih dokaza za rimsku nazočnost u Teutoburgiju (*Teutoburgium*)²⁰, kao što je to slučaj s Mursom, izgradnja tog auksilijarnog logora na mjestu današnjeg Dalja, gdje se spajaju dravski i podunavski prometni pravci, na temelju nekoliko epigrafičkih i numizmatičkih nalaza sigurno se može smjestiti u sredinu 1. st., a vrlo vjerojatno i koje desetljeće prije²¹ (KOS, 1984., 47.; LÖRINCZ, 2001., 59.). Zanimljivo je da se kao prva postrojba smještena u Teutoburgiju pojavljuje već spomenuta *ala II Hispanorum Aravacorum*, pa se pretpostavlja da je iz Murse tamo prebačena u Klaudijevo vrijeme (WAGNER, 1938., 47.; SPAUL, 1994., 35.; LÖRINCZ, 2001., 21.). Taj je tabor nadzirao prijelaz preko Dunava i predstavljao je važan rimski obrambeni položaj na dunavskom limesu (KLEMENC, 1961., 19.-20.; KLEMENC, 1963., 62.-63.; ŠARANOVIĆ-SVETEK, 1966.-1967., 62.-65.; PINTEROVIĆ, 1968., 67.-69., 73.; BULAT, 1969., 43.; VISY, 1988., 127.; SANADER, 2003., 141.). Vojna je nazočnost u Teutoburgiju potvrđena i nalazima rimske vojne opreme (HOFFILLER, 1912., 65., 67., 110.).

Drugo važno rimsko vojno uporište na dunavskom limesu nalazilo se u Kornakumu (*Cornacum*), današnjem Sotinu, otkud su također poznati nalazi rimske vojne opreme (HOFFILLER, 1912., 39., 43., 67.), više natpisa te opeke sa žigovima koji potvrđuju vojnu ulogu Kornakuma (KLEMENC, 1961., 20.; KLEMENC, 1963., 63.; ŠARANOVIĆ-SVETEK, 1966.-1967., 65.-66.; PINTEROVIĆ, 1968., 70., 73.).

Ipak, niti iz jednoga od navedenih ranih rimskih vojnih uporišta nisu poznati nalazi koji bi odgovarali onima iz Vrtne ulice u Vinkovcima. Cjelokupna ranorimska materijalna ostavština s istočnoslavonskih nalazišta koja se može povezati s razdobljem osvajanja i osnivanjem vojnih logora na dunavskom limesu i naselja u njegovoj pozadini kao što su Mursa i Cibale, još uvijek je nedovoljno poznata. Upravo je za ranu romanizaciju južnapanonskog prostora presudna bila nazočnost vojnih postrojbi (ŠARANOVIĆ-SVETEK, 1966.-1967., 70.) za čije su potrebe putem trgovine počela pristizati nova materijalna dobra. Trgovačke veze srednjeg Podunavlja i sjevernoitalskog prostora posvjedočene su još krajem 2. i tijekom 1. st. pr. Kr. uvozom brončanog posuđa koje se

nalazi u grobovima i na utvrđenim naseljima Skordiska. U istočnoj Slavoniji takve su posude pronađene na najistaknutijim nalazištima latenske kulture (Dalj, Sotin, Vinkovci i Orolik) iz kojih će se razviti istaknuta ranorimska središta. Ona locirana uz Dunav postaju vojne utvrde, dok se u pozadini dunavskog limesa kao središta za opskrbu razvijaju Mursa i Cibale (DIZDAR, RADMAN-LIVAJA). Brončano posuđe dolazi iz Akvileje, Nauporta i Segestike do srednjeg Podunavlja, pri čemu Strabon, osim što opisuje smjer trgovine, navodi i čime se sve trgovalo. Samu rutu potvrđuju i nalazi novca Apolonije i Dirahija te rimskoga republikanskog novca (DIZDAR, RADMAN-LIVAJA). Istim se smjerom odvijalo i Tiberijevo osvajanje istočnog dijela međurječja Drave, Save i Dunava kao i kasnije prebacivanje vojnih postrojbi na dunavski limes o čemu, među ostalim, svjedoče nalazi rimskih mačeva na nalazištima u Posavini (sl. 2.). Cestovna komunikacija Siscia - Sirmium počivala je upravo na naslijeđenoj predrimskoj trasi, a zbog svoje važnosti izgrađena je već u vrijeme Augusta i Tiberija te je dograđena u doba Flavijevaca zajedno s pratećom infrastrukturom (BOJANOVSKI, 1984., 248., 253.-254.). Posavinom su s vojnim postrojbama pristigle i brončane posude, što je vjerojatno bio slučaj i s očuvanim fragmentima iz Vrtne ulice. Ručka s pečatom ABVDVSF možda ukazuje, poput ranijih nalaza s latenskih nalazišta, na sjevernoitalsko podrijetlo, iako nije isključena mogućnost proizvodnje i u lokalnim južnapanonskim radionicama. Njihovo je postojanje već naznačeno nalazima u kasnolatskim paljevinskim grobovima sa Zmajevca u Sotinu u kojima je jedini sigurni sjevernoitalski import simpulum tipa Pescate (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1972.-1973., 60.-62.; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1996., 27.-28.). Brončano je posuđe, osim što je bilo sastavni dio rimske vojničke opreme, predstavljalo i prestižnu robu (*prestige goods*) za Skordiske, što potvrđuju nalazi u istaknutim ratničkim grobovima datiranim u razdoblje kasnoga latena. Stoga nalaz ručke i dva ulomka ruba posude nepoznata oblika nije nemoguće promatrati kao grobni prilog nekoga istaknutoga lokalnog ratnika koji se borio kao rimski saveznik. Naime, nalazi brončanog posuđa poznati su s nedalekoga groblja na Blatu, gdje su bili dio inventara kasnolatskih grobova (DIZDAR, 2001. a, 115., T. 5., 12.).

Osim povezivanja nalaza iz Vrtne ulice s razdobljima Tiberijeva osvajanja istočnoga dijela međurječja te panonsko-delmatskim ustankom, postoji i mogućnost da je riječ o nešto kasnijoj ostavštini pripadnika vojne postrojbe koja je u Cibalama mogla biti smještena u privremenom taboru nakon predaje Breuka, radi osiguranja posavskoga prometnog pravca kojim su pristizala vojna pojačanja i italski doseljenici za koje je uvezena luksuzna sjevernoitalska roba. U razdoblju rane romanizacije taj je posavski pravac svakako bio važniji od komunikacije Dunavom k sjeveru. Izgradnja infrastrukture uz Dunav, barem na prostoru južno od Drave, vjerojatno je počela dosta rano, no za Augustove i Tiberijeve vladavine sasvim sigurno nisu postojali planovi za podizanje lanca utvrda kojim bi se osigurala granica. Osim manjih posada u pojedinim naseljima te legija stacioniranih na strateškim punktovima poput Siscije i Sirmija, sustav granične sigurnosti u tom je najranijem razdoblju prvenstveno počivao na političkim sporazumima sa susjednim barbarskim vladarima. Tek se u Klaudijevo vrije-

18 Odnosno *Arvacorum*, oba su oblika zastupljena u natpisima.

19 CIL III 3286.

20 Za sve oblike imena u izvorima cf. FLUSS, 1934., 1171.

21 CIL III 3271, CIL III 10258.

me, usporedo sa širenjem na područja sjeverno od Drave, u Panoniji počinje stvarati limes u onom obliku kakav će opstat i u narednim stoljećima, dakle kao obrambena linija na sjevernoj granici carstva (MÓCSY, 1974., 36.; BARKÓCZI, 1980., 91.-92.; FITZ, 1980., 131.-132.).

Zanimljivo je da rimska vojna uporišta na Dunavu kao Dalj, Sotin i Ilok nastaju na značajnim kasnolatskim naseljima Skordiska. Isti je slučaj s Mursom i Cibalama koja se razvijaju u zaleđu limesa. Slična je situacija zabilježena i na srijemskim nalazištima *Burgenae*, *Rittium* i *Taurinum* koja također nastaju iz utvrđenih naselja Skordiska i gdje su istraživanja dokumentirala snažnu autohtonu materijalnu baštinu u najstarijim rimskim slojevima (DIMITRIJEVIĆ, 1961.). Nedavno pronađeni grob u Iloku s keramičkim posudama izrađenim u tradicijama latenske kulture, datiran importiranim nalazima sjevernoitalskog podrijetla i novcem Klaudija, potvrđuje preživljavanje starijih autohtonih tradicija u 1. st. (DIZDAR, ŠOŠTARIĆ, JELINČIĆ, 2003.). Na dunavskoj granici u prvim desetljećima 1. st. nisu bile stacionirane značajnije snage (BRUKNER, 1987., 36., 48.), no s većom koncentracijom trupa zbog razvijanja limesa, posebice od vremena Flavijevaca, tragovi romanizacije postaju sve uočljiviji, što se može vidjeti pojačanim sjevernoitalskim uvozom na dunavskim nalazištima (BRUKNER, 1987., 48.; DAUTOVA-RUŠEVLJAN, 1987., 51.).

Važnost Posavine kao trgovačkog pravca nedvojbeno je već početkom 1. st., o čemu svjedoče dobro dokumentiran najraniji sjevernoitalski import u Sirmiju, datiran u augustovsko razdoblje koji se prvenstveno vezuje uz nazočnost vojnih postrojbi te trgovaca koji su uvijek slijedili vojsku (BRUKNER, 1971., 36.; BRUKNER, 1987., 41.). Upravo importirano keramičko posuđe na nalazištima u Donjoj Panoniji ukazuje na prisutnost auksilijarnih postrojbi koje su osiguravale naseljavanje Italika već u ranom 1. st. (BRUKNER, 1980.-1981., 143.). Najvažnija južnopanonska središta u koja pristižu unesena dobra bili su Sirmij, Mursa i Cibale, a relativno brzo u njima započinje i proizvodnja te distribucija lokalnih proizvoda (BRUKNER, 1980.-1981., 144.). Stoga je moguće kako je nepoznata auksilijarna postrojba, sastavljena možda od vojnika keltskog podrijetla, osiguravala prisutnost doseljenih Italika u Cibalama te trgovačke putove i komunikaciju ka Dunavu. Privremeni vojni tabor ta je postrojba mogla podignuti u blizini utvrđenog naselja na Dirovu brijegu, no njegovo postojanje mogu potvrditi samo buduća istraživanja. Bitnu etničku komponentu u ranorimskim Cibalama predstavljalo je i keltsko stanovništvo koje je potvrđeno brojnim keramičkim oblicima i ukrasima, izrađenim u latenskim tradicijama koji su izdvojeni u najstarijim rimskim slojevima, datiranim u 1. st. (ŠARANOVIĆ-SVETEK, 1981.; ISKRANANOŠIĆ, 2001., 51.; DIZDAR, 2001., 109.). Stanovnici Cibala keltskog podrijetla najvjerojatnije su preseljeni s utvrđenoga naselja na Dirovu brijegu, na kojem zbog izostanka ranorimskih provincijalnih oblika te sjevernoitalskog uvoza nije moguće dokumentirati nastavak života u rimsko doba (DIZDAR, 2001., 109.). Istraživanja ostalih utvrđenih naselja u istočnoj Slavoniji (Privlaka, Orolik, Stari Mikanovci) također su pokazala kako nema nalaza koji bi potkrijepili tezu o kontinuitetu nastanjivanja u rimsko doba (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1984., 27.-28.). Sva su ta naselja možda već bila napuštena u vrijeme Tiberijeva osvajanja, odnosno nakon rata s Panoncima 12.-9.

g. pr. Kr., kad je vjerojatno započeo proces preseljavanja preživjelog stanovništva u nova rimska naselja, što je valjda bilo zaključeno sa slomom Batonova ustanka.

Za vojnike, italske doseljenike i viši sloj autohtonog stanovništva u novoosnovanim naseljima iz sjeverne Italije pristiže arentinska i padanska *terra sigillata*, zatim keramika tankih stijenki, svjetiljke i staklene posude, dakle materijalna dobra tipična za rimski način života. Kao što je već spomenuto, uvoz je prisutan već u augustovskom razdoblju, da bi se u znatnoj mjeri povećao u vrijeme Flavijevaca, kada u većim središtima započinje i lokalna proizvodnja (PLESNIČAR-GEC, 1977., 23.; DAUTOVA-RUŠEVLJAN, 1987., 57.; MILOŠEVIĆ, 2001., 92.-93.). U tom se razdoblju vojne postrojbe nalaze u taborima na Dunavu, dok civilna središta u pozadini limesa, poput Sirmija, Murse i Cibala, postaju snažni ekonomski proizvodni centri iz kojih su se dalje širile tekovine romanizacije.

Prisutnost vojnih postrojbi u Cibalama, na koju možda ukazuju nalazi iz Vrtne ulice, može se očekivati jedino u onih nekoliko desetljeća koja dijele vrijeme od Tiberijeva osvajanja do panonsko-delmatskog ustanka te u razdoblju stabilizacije, neposredno nakon predaje Breuka na rijeci Bosni 8. g. Iako nedostaju točne okolnosti pronalaska, moguće je pretpostaviti kako se radi o nalazima iz jedne ili više uništenih grobnih cjelina koje je na osnovi tipološko-kronološke analize moguće datirati od kraja 1. st. pr. Kr. pa do sredine 1. st. poslije Krista.²² S obzirom na položaj Vrtne ulice i odnos prema utvrđenom naselju Skordiska na Dirovu brijegu i groblju na Blatu te na malo veću udaljenost od bedema Cibala i rimskih nekropola (sl. 1.), čini se kako naoružanje i brončane posude pripadaju ostavštini ratnika autohtonog podrijetla koji su, prema antičkim izvorima, bili saveznici rimske vojske. Ne može se isključiti niti mogućnost da su nalazi iz Vrtne ulice pripadali vojnicima auksilijarnih postrojbi keltskog podrijetla iz nekoga drugog dijela Carstva koje su sudjelovale u sukobima s Panoncima tijekom Tiberijeva osvajanja ili u slamanju panonsko-delmatskog ustanka te u pacifikaciji osvojenog područja.

Uz ostale poznate nalaze ranorimske vojne opreme od Siska do srijemskih nalazišta, prostor Posavine pokazuje se kao najvažnija vojna i trgovačka komunikacija kojom se odvijala penetracija rimske materijalne kulture u istočni dio međurječja Save, Drave i Dunava. Prostor Cibala imao je u tome važnu ulogu kao najkraći put prema Dunavu kojem su Rimljani težili još od Cezara i sredine 1. st. pr. Kr. Nalazi brončanog posuđa na nalazištima latenske kulture u istočnoj Slavoniji te republikanskog novca pokazuju kako je osvajanje teklo dobro poznatim trgovačkim putovima kojima se odvijala intenzivna trgovina između srednjeg Podunavlja i sjevernoitalskog prostora još u mlađe željezno doba. Tom vitalnom komunikacijom koja je povezivala istočni i zapadni dio Carstva, Rimljani su htjeli što prije ovladati, a što im je konačno uspjelo slomom panonsko-delmatskog ustanka koji je na kušnju stavio vojne potencijale čitavog Carstva. U brojnim sukobima s panonskim plemenima, značajnu su ulogu odigrali i Skordisci kao rimski saveznici. Kao nagradu za vjerno savezništvo, Skordisci su uspjeli očuvati određeni stupanj auto-

22 Koplje s krilcima, nož te vjerojatno okov štita pripadaju razdoblju Seobe naroda i vjerojatno također potječu iz uništenih grobova.

nomije, što je posvjedočeno i natpisima iz Starog Slankamena i Donjih Petrovaca (DIMITRIJEVIĆ, 1961., 101.; DUŠANIĆ, 1967.), a najznačajnije je dokumentirano preživljavanjem njihove materijalne ostavštine koja zauzima značajan udio u ranorimskoj provincijalnoj kulturi južne Panonije.

Iako mnoga pitanja o osvajanju i ranoj romanizaciji južne Panonije još uvijek ostaju otvorenima, barem do nekih sljedećih sretnijih nalaza, otkriće iz Vrtne ulice u Vinkovcima upotpunjuje skromne spoznaje o uspostavi rimske vlasti i počecima romanizacije na tom prostoru. Područje nekadašnjega najvećega naseobinskog sklopa Skordiska u istočnoj Slavoniji, nastalog oko utvrđenog naselja na Dirovu brijegu sa značajnim ljudskim i ekonomskim resursima, uvjetovalo je budućnost Cibala, grada koji se razvio u jedno od najvažnijih središta u pozadini dunavskog limesa u južnom dijelu Panonije.

LITERATURA

- BARKÓCZI, L., 1980., History of Pannonia, u: *The Archaeology of Roman Pannonia*, (eds. A. Lengyel and G. T. B. Radan), The University Press of Kentucky & Akadémiai Kiadó, Lexington-Budapest, 85.-124.
- BISHOP, M., COULSTON, J. C. N., 1993., *Roman Military Equipment*, London
- BOJANOVSKI, I., 1984., Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji IV, Rimska cesta Siscia-Sirmium (Tab. Peut.) i njena topografija, *GodCenBallsp* knj. XXII/20, Sarajevo, 146.-265.
- BOŽIĆ, D., 1990., Mihovo, u: *Arheološka najdišča Dolenjske*, Ljubljana, 79.-82.
- BOŽIĆ, D., 1999., Die Erforschung der Latènezeit in Slowenien seit Jahre 1964., *AVes* 50, Ljubljana, 189.-213.
- BREŠČAK, D., 1990., Verdun pri Stopičah, u: *Arheološka najdišča Dolenjske*, Ljubljana, 99.-102.
- BREŠČAK, D., GREGL, Z., 2002., Antika, u: *Oživiljene kulture, Arheološka odkritja na Gorjancih/Žumberku*, Ljubljana, 74.-101.
- BRUKNER, O., 1971., Osnovne forme i tehnike rimsko-provincijske keramike u Sirmijumu, *Materijali* VIII, Zenica, 31.-55.
- BRUKNER, O., 1980.-1981., Import of Roman Ceramic Ware in Slavonia, *Alug* XX-XXI, Beograd, 143.-145.
- BRUKNER, O., 1987., Importovana i panonska keramička produkcija sa aspekta društveno-ekonomskih promena, u: *Počeci romanizacije u jugoistočnom delu provincije Panonije*, (ur. M. Stojanov), Novi Sad, 25.-44.
- BRUNŠMID, J., 1895., Njekoliko našašca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji II. Našašce rimskih obiteljskih denara između Valpova i Osijeka, *VHADns* I, Zagreb, 108.-114.
- BRUNŠMID, J., 1897., Rimski vojnički diplom iz Bijeke crkve kod Rače (Kotar Mitrovački), *VHADns* II (1896./7.), 1.-6.
- BULAT, M., 1969., Topografska istraživanja limesa u Slavoniji i Baranji, *OsajZbor* XII, Osijek, 39.-51.
- CONNOLLY, P., 1997., Pilum, Gladius and Pugio in the Late Republic, *JRMES* 8, Braemar, 41.-57.
- CONNOLLY, P., 1998., *Greece and Rome at war*, London, second edition
- DAUTOVA-RUŠEVLJAN, V., 1987., Numizmatički nalazi i trgovački promet, *Počeci romanizacije u jugoistočnom delu provincije Panonije*, (ur. M. Stojanov), Novi Sad, 45.-64.
- DESCHLER-ERB, E., 1999., *Ad arma, Römischer Militär des 1. Jahrhunderts n. Chr. in Augusta Raurica, ForschAugst* Band 28, Augst
- DIMITRIJEVIĆ, D., 1961., Nekoliko podataka o rimskom limesu u istočnom Sremu, u: *Limes u Jugoslaviji I, Zbornik radova sa simposiuma o limesu 1960. godine*, Beograd, 93.-103.
- DIMITRIJEVIĆ, S., 1979., Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla, u: *Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata, IzdanjaHAD* 4, Vinkovci, 133.-282.
- DIZDAR, M., 1999., Željezno doba, *Vinkovci u svijetu arheologije*, (ur. S. Jozić), Vinkovci, 39.-48., 111.-121.
- DIZDAR, M., 1999.a, Rani srednji vijek, *Vinkovci u svijetu arheologije*, (ur. S. Jozić), Vinkovci, 65.-71., 151.-158.
- DIZDAR, M., 2001., *Latenska naselja na vinkovačkom području*, (ur. N. Majnarić-Pandžić), *DissMonZ* 3, Zagreb
- DIZDAR, M., 2001.a, Nalazišta latenske kulture na vinkovačkom području, *PrilInstArheolZagrebu* 18, Zagreb, 103.-134.
- DIZDAR, M., ŠOŠTARIĆ, R., JELINČIĆ, K. 2003., Ranorimski grob iz Iloka kao prilog poznavanju romanizacije zapadnog Srijema, *PrilInstArheolZagrebu* 20, Zagreb, 57.-77.
- DIZDAR, M., RADMAN-LIVAJA, I., Finds of Roman Bronze Ware on Celtic Sites in Eastern Slavonia, u tisku
- DOMIĆ KUNIĆ, A., 1988., Augziliari ilirskoga i panonskoga porijekla u natpisima i diplomama, *ARadRaspr* 11, Zagreb, 83.-114.
- DUŠANIĆ, S., 1967., Novi i revidirani natpisi iz istočnog Srema, *ŽA* XVII, Skopje, 195.-215.
- FEUGÈRE, M., 1993., *Les armes des Romains*, Paris
- FEUGÈRE, M., 1994., L'équipement militaire d'époque républicaine en Gaule, *JRMES* 5, Braemar, 3.-23.
- FEUGÈRE, M., 1996., L'armement du Haut-Empire, u: *L'armée romaine en Gaule*, (dir. M. Reddé), Paris, 115.-131.
- FEUGÈRE, M., BONNAMOUR, L., 1996., Les armes romaines de la Saône, u: *L'armée romaine en Gaule*, (dir. M. Reddé), Paris, 133.-146.
- FITZ, J., 1980., Administration and army, u: *Archaeology of Roman Pannonia*, (ed. A. Lengyel and G. T. B. Radan), The University Press of Kentucky & Akadémiai Kiadó, Lexington-Budapest, 125.-140.
- FLUSS, M., 1934., s.v. Teutoburgion, *PWRE*, IX Halbband, Stuttgart, 1171.-1172.
- GABLER, D., 1979., Pannonia megszállásának néhány kérdése a terra sigillaták tükrében (Die Besitznahme Pannoniens im Spiegel der Sigillaten), *ArchÉrt* 106, Budapest, 199.-217.
- HOFFILLER, V., 1903.-1904., Antikne bronsane posude iz Hrvatske i Slavonije u Narodnom muzeju u Zagrebu, *VHADns* VII, Zagreb, 98.-123.
- HOFFILLER, V., 1912., Oprema rimskoga vojnika u prvo doba carstva, *VHADns* XII, Zagreb, 16.-132.
- HORVAT, J., 1997., Roman Republican weapons from Šmihel in Slovenia, *JRMES* 8, Braemar, 105.-120.
- I LANGOBARDI, 1990., *I Langobardi*, Electa, Milano
- ISKRA-JANOŠIĆ, I., 2001., *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta, HAZU – Centar za znanstveni rad u Vinkovcima, Gradski muzej Vinkovci, Posebna izdanja XIII*, Vinkovci
- ISTENIĆ, J., 2000., A Roman late-republican gladius from the river Ljubljanica (Slovenia), *AVes* 51, Ljubljana, 171.-182.
- ISTENIĆ, J., 2000.a, A late-republican gladius from the river Ljubljanica (Slovenia), *JRMES* 11, Braemar, 1.-9.
- JUNKELMANN, M., 1986., *Die Legionen des Augustus*, Mainz am Rhein
- JUNKELMANN, M., 1992., *Die Reiter Roms, Teil III: Zubehör, Reitweise, Bewaffnung*, Mainz am Rhein
- KLEMENC, J., 1961., Limes u Donjoj Panoniji, u: *Limes u Jugoslaviji I, Zbornik radova sa simposiuma o limesu 1960. godine*, Beograd, 5.-34.
- KLEMENC, J., 1963., Der panonische Limes in Jugoslawien, *ARadRaspr* III, Zagreb, 55.-68.
- KOS, P., 1984., Ein panonischer Gegenstempel der Ala II Arvacorum, *Germania* 62, Frankfurt, 47.-54.
- LÖRINCZ, B., 2001., *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit, Teil I: Die Inschriften*, Wien
- LÖRINCZ, B., REDŐ, F., 1994., *Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum, Vol. I: ABA – BYSANUS*, Budapest: Archaeolingua
- MAJNARIĆ-PANĐIĆ, N., 1972.-1973., Kasnolatenški keltski grobovi iz Sotina, *VAMZ* 3. ser. sv. VI-VII, Zagreb, 55.-74.
- MAJNARIĆ-PANĐIĆ, N., 1984., Prilog problematici kasnolatenških utvrđenih naselja u Slavoniji, *OpusA* 9, Zagreb, 23.-34.
- MAJNARIĆ-PANĐIĆ, N., 1996., CORNACUM (Sotin) and CIBALAE (Vinkovci) as Examples of the Early Romanization of the La Tène Communities in Southern Pannonia, u: *Kontakte längs der Bernsteinstraße (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebiet) in der Zeit um Christi Geburt*, Krakow, 23.-33.
- MASON, P., 2003., Rimski vojaški utrdbe, u: *Zemlja pod našimi nogami, Arheologija na autocestah Slovenije*, (ur. D. Prešeren), Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Ljubljana, 66.-71.
- MILOŠEVIĆ, P., 1981., Rimski nalazi u Savi kod Sremske Rače, *Starinar* XXXI/1980., Beograd, 35.-49.
- MILOŠEVIĆ, P., 1985., Etnički i društveno-ekonomski aspekti kulta mrtvih na ranim nekropolama Sirmijuma, *Materijali* XX, Beograd, 177.-185.
- MILOŠEVIĆ, P., 1987., Naoružanje i oprema rimskog ratnika u doba osvajanja i konsolidacije doline Save, u: *Počeci romanizacije u jugoistočnom delu provincije Panonije*, (ur. M. Stojanov), Novi Sad, 11.-24.
- MILOŠEVIĆ, P., 2001., *Arheologija i istorija Sirmijuma*, Novi Sad

- MIRKOVIĆ, M., 1971., Sirmium – its History from the I Century A.D. to 582 A. D., *Sirmium I*, Beograd, 5.-94.
- MÓCSY, A., 1974., *Pannonia and Upper Moesia*, London
- OD RIMLIJANOV DO SLOVANOV, 2001., Od Rimljanov do Slovanov, Predmeti, (ur. P. Bitenc-T. Knifc), Ljubljana
- PETCULESCU, L., 1994., Roman military equipment in the Dacian hill-fort at Ocnia, u: *Beiträge zur römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten*, Akten des 2. Internationalen Kolloquiums in Marburg a. d. Lahn, (ed. C. von Carnap-Bornheim), Lublin/Marburg, 61.-77.
- PINTEROVIĆ, D., 1968., Limesstudien in der Baranja und in Slawonien, *Alug IX*, Beograd, 55.-82.
- PINTEROVIĆ, D., 1969., Problemi u istraživanju limesa na sektoru Batina skela – Ilok, *Osij Zbor XII*, Osijek, 53.-69.
- PINTEROVIĆ, D., 1970., Slavonija kao dio rimske Panonije, *ZborZSSiB I*, Osijek, 79.-100.
- PLESNIČAR-GEC, L.J., 1977., *Keramika emonskih nekropol*, *DissMonB XX*, Ljubljana
- QUESADA SANZ, F., 1997. Gladius Hispaniensis: an archaeological view from Iberia, *JRMES* 8, Braemar, 251.-270.
- SANADER, M., 2003., The Ripa Pannonica in Croatia, u: *The Roman Army in Pannonia*, (ed. Z. Visy), Pécs, 135.-142.
- ŠARANOVIĆ-SVETEK, V., 1966.-1967., Raspored rimskih legija i pomoćnih trupa na dijelu limesa od Dalja do Petrovaradina, *GOMHV* 5, Vinkovci, 61.-72.
- ŠARANOVIĆ-SVETEK, V., 1981., Ranocarska lončarska radionica u Cibalama, *Starinar XXXI/1980.*, Beograd, 17.-33.
- ŠAŠEL-KOS, M., 1986., *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu i Herodijanu*, Ljubljana
- ULBERT, G., 1969., Gladii aus Pompeji, *Germania* 47, Frankfurt, 97.-128.
- VISY, Z., 1988., *Der pannonische Limes in Ungarn*, Stuttgart
- WAGNER, W., 1938., *Die Dislokation der römischen Auxiliärformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin

POPIS IZVORA

- Polibije
Polybius, *The Histories*, Harvard University Press, translated by W. R. Paton
- Livije
Livy, *Harvard University Press*, translated by B.O Foster, F.G. Moore, E.T. Sage
- Dion Kasije
Dio's Roman History, Harvard University Press, translated by E. Cary
- Plinije
Pliny, *Natural History*, Harvard University Press, translated by H. Rackham (vol. I-V and IX)
- Velej Paterkul
Velleius Paterculus, *Compendium of Roman History*, Harvard University Press, translated by F. W. Shipley

SUMMARY

Warrior Equipment from Vrtna Street in Vinkovci as a Contribution to Understanding the Process of the Early Romanization of Eastern Slavonia

In northern Croatia, there are few areas that demonstrate the continuity of settlement from the early Neolithic to the present as well as the town of Vinkovci. The Roman city of Colonia Aurelia Cibalae stood at today's Vinkovci in ancient times. Its contours and material legacy are now well known, thanks to numerous conservation excavations that have been conducted over the past 40 years. However, while extensive research efforts have documented the city's contours from the second to fourth centuries quite well, the first stage of development—marked by poorly preserved wooden architecture dating to the

first century – is still insufficiently known (ISKRA-JANOŠIĆ, 2001, 65). Apart from military detachments, merchants and artisans played a major role in the emergence of Cibalae. They began to settle as early as the beginning of the first century, which is shown by imported thin-wall pottery and terra sigillata. In Cibalae's earliest stage, a significant role was played by the autochthonous Celtic population which, during the final development stages of the La Tène culture, inhabited the fortified settlement of Dirov Brijeg and an open settlement at Ervenica (DIZDAR, 2001, 93-96).

The administrative importance and accelerated economic development of Cibalae stem from its emergence in the immediate hinterland of the Danubian limes as one of the major supply centres for military detachments and the civilian population that settled around military camps. The early Roman military presence in Cibalae during the period of conquest and early Romanization of southern Pannonia is confirmed by the finds from Vrtna Street in the north-western part of today's Vinkovci, which were apparently discovered during road repair work in 1965 (Fig. 1). The Vrtna Street assemblage consists of 11 items of warrior gear and vessel. The preserved weaponry includes a sword, three spears, a spear mount and a massive spear with a lengthy folded sheath wrapped in a corrugated iron sheet at the bottom. In addition, D cross-section iron strip with two rivet holes most likely represent the remains of reinforcement of a wooden shield. The remains of bronze vessels include a handle with a seal bearing the inscription ABVDVSF, as well as two fragments of a vessel's rim; the rim fragments and handle may be part of the same vessel. A knife with a short-handle mounting tang may be included among the weaponry, as well as an iron wedge.

The Vrtna Street assemblage as "...a hoard of weapons of Celtic tradition belonging to a Roman auxiliary soldier or a Celtic leader ..." was first mentioned by S. Dimitrijević, who published the bronze handle with the ABVDVSF seal, dating the find to the first half of the first century AD (DIMITRIJEVIĆ, 1979, 173, Pl. 19, 5). Although interpreted as the handle of a simpulum, such a conclusion lacks the reliability of a direct comparison. Consequently, the exact appearance and purpose of the vessel to which this handle belongs remain unknown. A recent analysis of Roman bronze vessels found at the Scordisc sites in eastern Slavonia describes the sealed handle and the two vessel rim fragments (Fig. 4-6, Pl. 2, 1-2). The nearest comparison to the name of the master, who was probably of Italic origin, was found in the name Abudius (LÖRINCZ, REDÖ, 1994, 6). The designation F, for fecit, on the seal shows that the vessel was the product of an Italic workshop or an Italic master who worked in southern Pannonia (DIZDAR, RADMAN-LIVAJA).

The typological characteristics indicate that all of the weapons are not from the same period, which means this is most likely not a closed group find, but rather items from destroyed graves from the early period of Romanization and the period of the Great migrations that could be found at the same site.

Among the weapon finds from Vrtna Street, an atypical iron sword (Pl. 1, 2) stands out in particular. Its total length is 67.4 cm. Out of this, the straight blade with rhombic cross-section that gradually narrows toward the tip (width of 3.9 to 3.5 cm)

accounts for 52.7 cm. The length of the tang is 14.7 cm, and its width where it meets the cross-guard is 1.3 cm. While the local production tradition is visible in the other two spears, this sword's appearance sets it apart from the customary late La Tène production in southern Pannonia. Three typological details distinguish it from typical late La Tène swords. The transition from tang to blade is not slanted but rather perpendicular, and cross-guards rendered in this manner are customary for Roman sword dating to roughly the mid-first century BC. Also, the blade of the Vrtna Street sword does not end with a semi-circular dull tip as do other late La Tène long swords, rather its tip has a muted triangular form. This sword is additionally relatively short in relation to late La Tène swords, so its dimensions correspond more to Late Republic and Early Imperial gladius, which had a total length that generally ranged from 60 to 75 cm (FEUGÈRE, 1993, 140).

The Roman short sword, popularly called the gladius in contemporary literature, was the standard sidearm of the Roman infantryman throughout the last two centuries of the Republic and during the first centuries of the Empire. Thanks to relatively numerous finds, it has been possible to typologically discern three forms of the gladius which follow one another chronologically from the second century BC to the second century AD. However, the sword from Vrtna Street does not correspond to any of them. It is considerably narrower, and the width of its blade largely does not exceed 3.6 cm. Additionally, its gently conical tip does not bear an even slight resemblance to the markedly triangular tip of the Roman gladius, optimised as it was for inflicting puncture wounds. Similar swords are known from the eastern necropolis of Syrmium, where cremation burials shaped like wells were found which, besides weapons, also contained imported northern Italic products such as pottery made in the La Tène tradition. This is the basis for the assumption that these are the graves of veterans of Celtic origin and of the earliest Romanized old settlers (MILOŠEVIĆ, 1985; MILOŠEVIĆ, 1987, 14; MILOŠEVIĆ, 2001, 161-162). One of the two swords found is undoubtedly the product of the La Tène tradition and most likely belonged to a soldier of Celtic origin in some auxiliary detachment of the Roman army (MILOŠEVIĆ, 1987, 17, cat. no. 6, Pl. II, 2). Based on its form and typological characteristics, the sword from Vrtna Street corresponds more to another example from Syrmium which has a preserved blade that does not have well-defined ridge, with an only slightly defined triangular tip and on the remains of the tang blends into the blade at a right angle (MILOŠEVIĆ, 1987, 16-17, cat. no. 5, Pl. II, 1). P. Milošević mentions one more sword find from Srijemska Mitrovica at the Beli breg site which has a pointed tang with a perpendicular cross-section, straight-edged cross-guard and a blade with the end missing (MILOŠEVIĆ, 1987, 17, cat. no. 7, Pl. II, 4). Also from Syrmia, from Nikinci, are two swords over 80 cm long with pointed tangs and long, straight blades which do not have well-defined central ridges. The tip of one sword ends, like the sword from Vrtna Street, with a poorly-defined triangular tip (MILOŠEVIĆ, 1987, 17, cat. no. 9, Pl. II, 6), while the blade of the other sword has a much better defined triangular tip (MILOŠEVIĆ, 1987, 17, cat. no. 8, Pl. II, 5). Numerous weapons and bronze vessels were found in the same area, in the Sava River at Srijemska Rača, as well as

medical gear and a military plaque which are connected to the existence of a military camp set up in the immediate vicinity of Syrmium in the first century (MILOŠEVIĆ, 1981). Fragments of three swords, of which at least one could be Roman, were found there (MILOŠEVIĆ, 1987, 17, cat. no. 12, Pl. II, 3).

Despite the absence of a clear archaeological context and entirely reliable analogies, the sword from Vrtna Street can be defined as some kind of bastard of a late Republic or early Empire gladius and late La Tène sword. It seems as though the smith took the length and rendering of the hilt from the Roman original, while simultaneously — in line with local tradition — retaining the narrow blade in an attempt to make some kind of compromise between the markedly triangular tip of the Roman gladius and the dull, semi-circular tip of the late La Tène sword. If it were at least about ten centimetres longer, this sword could be interpreted as a late Roman cavalry lance, whose form is also based on the late La Tène sword, and linked to finds of such swords from the first century, which are basically quite similar, with the exception of the length, which is rarely less than 80 cm, but even then only by an odd centimetre. Although the possibility of the Vinkovci sword being a cavalry sword cannot be excluded, it is nonetheless too short for use on horseback. Its length makes it useful to a foot soldier, but the tip of the blade is not ideal for use in Roman combat tactics, i.e. for inflicting puncture wounds. In short, one can conclude that the sword from Vrtna Street was not the best solution for either a cavalryman nor a foot soldier trained for close combat in the Roman fashion. Given the combination of late La Tène and Roman typological features, one can assume that the sword was crafted in a local workshop, probably for Scordisc warriors who wanted to adapt their gear to the standards of their Roman allies. However, it is possible that it was made for some Roman unit posted in Cibalae which was forced to supplement its weapons stocks on the spot.

Besides swords, three iron spears were also among the weapons from Vrtna Street. Two spears (Pl. 1, 2-3) have narrow heads with rhombic cross-sections and shorter, round shafts. The shorter spear (Pl. 1, 4) has a head with a marked ridge and round, damaged shaft. Both long spears with the narrow rhombic cross-section heads exhibit the typological characteristics of late La Tène spears known from a number of La Tène culture excavations in Vinkovci and its surroundings. Iron spears with differently-formed heads and shaft lengths were recorded at other early Roman sites in Syrmia, and they testify to the fact that there were no standards for production of these weapons in legionary and auxiliary Roman army units during the first century (MILOŠEVIĆ, 1987, 17). The weapons from Vrtna Street are also associated with the find of a larger mount for a spear shaft (T. Pl. 1, 5) with a rounded form, which extends into a full rectangular cross-section at its end. There are two quadrilateral holes in the upper section of the pole.

Besides the winged spear (Fig. 3), an iron knife with a short tang (Pl. 2, 4) and a semi-circular bent mount with a D cross-section and two rivet holes (Pl. 2, 3) may also date back to the period of the Great migrations. The latter may be the remains of a shield. Gepid and Langobard finds dated to the sixth century (DIZDAR, 1999a, 65-71) from the Vinkovci area are known from earlier.

A part of the weapon finds and fragments of bronze vessels from Vrtna Street in Vinkovci can probably be associated with the presence of unidentified military units in the Cibalae environs. The closest comparison to the Vrtna Street sword was found in the already mentioned excavations in Srijemska Mitrovica and Nikinci, which have been dated to the first century, and they have been linked to the interment of veterans of Celtic origin (MILOŠEVIĆ, 1987, 16-17). These were probably Scordisc veterans who fought together with the Roman army and who were buried with their personal weapons. All of the aforementioned Roman sword finds from both the period of conquest and the later period of stabilisation were recorded along the Sava River (Fig. 2), and they testify to the importance of the ancient communication line which led through Posavina, which linked the southeastern Alps and northern Italy with the central Danubian region as the shortest natural route. It was through Posavina that Tiberius advanced and conquered the eastern section of the Drava, Sava and Danube interfluvium and subjugated the Pannonians from 12 to 9 BC (MIRKOVIĆ, 1971, 10-12; MÓCSY, 1974, 34; BARKÓCZI, 1980, 88; ŠAŠEL-KOS, 1986, 155-160). Attempts were made to link the find from Vrtna Street with these events, and this assumption is based on the position of Vrtna Street between a fortified Scordisc settlement on Dirov brijeg and the cemetery at Blato (Fig. 1) which, together with the settlements at Ervenica and Pjeskana, indicate that the Vinkovci area was the most important late La Tène settlement complex in eastern Croatia (DIZDAR, 1999, 47). According to a citation by Cassius Dio (54.31.2-4), it is known that during the Tiberian conquest of southern Pannonia, the Scordiscs participated in battles against the Pannonians as Roman allies (BARKÓCZI, 1980, 88-89; ŠAŠEL-KOS, 1986, 155-161). This is also the basis for the assumption that the finds from Vrtna Street conceal items from the destroyed graves of Scordisc warriors who participated in these conflicts, fighting on the side of the Roman army, which would only have allowed allies to use weapons and then place them in graves.

Also, one cannot exclude the possibility that a part of the weapons from Vrtna Street in Vinkovci were left behind by Roman soldiers from some auxiliary unit of Celtic origin which participated in the conquest of the eastern part of the interfluvium. This unit, or several of them, could have come to the territory of the newly-established Cibalae from some other part of the Empire. In the period after Tiberius' Pannonian conquests, up until the outbreak of the Pannonian-Dalmatian uprising, only a few auxiliary units were posted in eastern Pannonia which, together with the Scordiscs, controlled the Sava River valley (BRUKNER, 1987, 31). In this vein, it is possible that the weapons and bronze vessels found in Vrtna Street are part of the equipment of soldiers from these auxiliary units, although the find's location nonetheless seems to indicate that it should be linked to the local Scordiscs. At the time of conquest and consolidation of this territory, the area of today's Vinkovci was exceptionally important, since it was located at the intersection of routes to the east and it stood on the shortest line of communication from the Sava to the Danube.

Besides the Tiberian conquest of the Drava-Sava-Danube interfluvium, the finds from Vrtna Street can also be brought into

connection with the Pannonian-Dalmatian uprising in 6-9 AD. Thanks to ancient sources, particularly Cassius Dio (55 and 56), it is known that some key battles were waged in eastern Slavonia and Sarmia (ŠAŠEL-KOS, 1986, 167-179; MIRKOVIĆ, 1971, 12-13). The uprising was successfully quelled in Pannonia in 8 AD with the surrender of the Breuci on the Bathinus (Bosna) River, whereby the uprising was localised to the area south of the Sava River (*Velleius Paterculus* II, 114. 4) (KLEMENC, 1961, 23; PINTEROVIĆ, 1970, 81; MÓCSY, 1974, 37-39; BARKÓCZI, 1980, 89; ŠAŠEL-KOS, 1986, 183-189). Given the intensity of the hostilities in eastern Slavonia and Sarmia and the absence of significant Roman military forces in Pannonia at the beginning of the first century AD, the Celtic Scordiscs had to participate in them on the Roman side, either as allies or as members of auxiliary units. Therefore, it is possible that the Vrtna Street find belonged to local Scordisc warriors who participated in these battles, which did, after all, take place in the Vinkovci area. The incorporation of autochthonous populations in auxiliary Roman army units did in fact accelerate the process of Romanization. Nonetheless, the possibility that the find from Vrtna Street is the gear of a soldier from an auxiliary unit of Celtic origin from some other part of the Empire should not be excluded.

The entirety of the Roman material remains from the eastern Slavonia sites that can be associated with the period of conquest and establishment of military camps on the Danube limes and the settlements in its hinterland is still insufficiently known. The presence of military units whose needs led to the arrival of new material goods was crucial to the early Romanization of the southern Pannonian area. Commercial ties between the central Danubian region and the northern Italian area were proven to exist already during the first century BC with the import of bronze vessels found in the graves and fortified settlements of the Scordiscs (DIZDAR, RADMAN-LIVAJA). Bronze vessels came from Aquileia via Nauportus and Segestica to the central Danubian region, and the Tiberian conquest of the eastern Drava-Sava-Danube interfluvium proceeded along the same route, as did the later transfer of military units to the Danube limes, which is, among other things, demonstrated by the discovery of Roman swords at sites in Posavina (Fig. 2). Bronze vessels also came with military units via Posavina, which was probably the case with the preserved fragments from Vrtna Street. The handle with the seal reading ABVDVSF perhaps indicates, like earlier finds from La Tène sites, a northern Italian origin, although production in local southern Pannonian workshops cannot be excluded. Bronze vessels, besides being a component of Roman military gear, were also *prestige goods* for the Scordiscs, which is confirmed by finds in distinguished warriors' graves dated to the late La Tène. This is why the handle with two vessel rim fragments that have an unidentified form can possibly be seen as the grave inventory of some distinguished local warrior who fought as a Roman ally. Bronze vessel finds were discovered at a nearby cemetery in Blato, where they were part of the inventory of late La Tène graves (DIZDAR, 2001a, 115, Pl. 5, 12).

Besides associations of the find from Vrtna Street with the periods of the Tiberian conquest of the eastern interfluvium and the Pannonian-Dalmatian uprising, there is also the possibility that

these artefacts were left somewhat later by members of military units that may have been posted in Cibalae at a temporary encampment after the surrender of the Breuci, with the objective of securing the Posavina transit route whence military reinforcements and Italic settlers were arriving. During the early Romanization phase, this Posavina corridor was certainly more important than communication along the Danube toward the north. It was only during the Claudian era, parallel with expansion to the area north of the Drava, that the limes began to form in Pannonia as it would remain in subsequent centuries – as a line of defence at the Empire's borders (MÓCSY, 1974, 36; BARKÓCZI, 1980, 91-92; FITZ, 1980, 131-132).

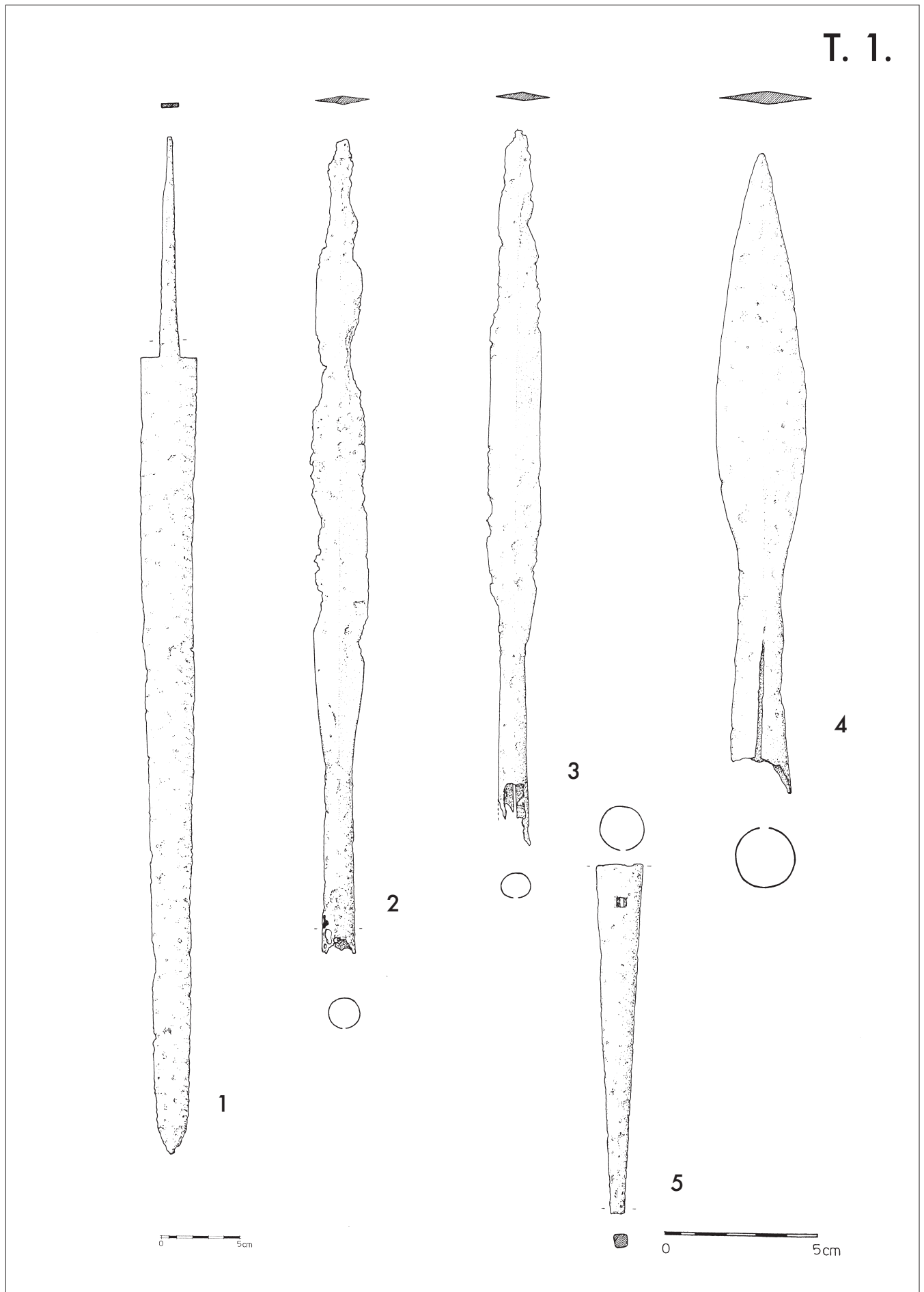
The importance of Posavina as a trade route became irrefutable already at the beginning of the first century AD, and this is confirmed by the well-documented earliest northern Italic imports to Syrmium, dated to the Augustan period, which is primarily tied to the presence of auxiliary military units and the merchants who always followed the army (BRUKNER, 1971, 36; BRUKNER, 1980-1981, 143; BRUKNER, 1987, 41). So it is possible that an unidentified auxiliary unit, perhaps consisting of Celtic soldiers, protected newly-settled Italic residents in Cibalae and trade routes and communication along the Sava river. The Celtic population was an essential ethnic component in early Roman Cibalae, confirmed by the numerous ceramic forms and decorations made in the La Tène tradition that were removed from the oldest Roman layers dated to the first century AD (ŠARANOVIĆ-SVETEK, 1981; DIZDAR, 2001, 109). Residents of Cibalae of Celtic origin were probably resettled from the fortified settlement on Dirov brijeg where, due to the absence of early Roman provincial forms and north Italic imports, it is impossible to document the continuation of life in the Roman era (DIZDAR, 2001, 109). All fortified Scordisc settlements in eastern Slavonia were abandoned at the time of the Tiberian conquest and after the war with the Pannonians in 12-9 BC, when the process

of resettling the surviving population into Roman settlements probably commenced, and this probably concluded with the collapse of Baton's uprising.

The presence of military units in Cibalae, which may be indicated by the finds from Vrtna Street, can only be expected in those few decades between the Tiberian conquest to the Pannonian-Dalmatian uprising and in the period of stabilisation immediately after the surrender of the Breuci on the Bosna River in 8 AD. Although the exact circumstances of the discovery are unknown, one can assume that these are finds from one or more destroyed graves which, on the basis of a typological/chronological analysis, can be dated to the end of the first century BC to the middle of the first century AD. Given the position of Vrtna Street and the relationship with the fortified Scordisc settlement on Dirov brijeg and the cemetery in Blato, and the slightly greater distance from the ramparts of Cibalae and the Roman necropolis (Fig. 1), it seems that the weapons and bronze vessels were left behind by warriors of local origin who, based on ancient sources, were allied with the Roman army. We also cannot exclude the possibility that the finds from Vrtna Street belonged to soldiers from auxiliary units of Celtic origin from some other part of the Empire, who participated in battles with the Pannonians during the Tiberian conquests or in the suppression of the Pannonian-Dalmatian uprising and the pacification of the conquered territory.

Although there are still numerous unanswered questions, the discoveries made in Vrtna Street in Vinkovci add to our modest knowledge of the establishment of Roman authority and the beginnings of Romanization in southern Pannonia. The territory of the once largest settlement complex of Scordiscs in eastern Slavonia that emerged around the fortified settlement on Dirov brijeg, with its considerable human and economic resources, became crucial to the future of Cibalae, a city which developed into one of the most important hubs in the hinterland of the Danube limes in southern Pannonia.

T. 1.

T. 2.

